

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут харчових технологій, готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу

Форма навчання денна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Складар

(підпис, ініціали та прізвище)

«____» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему: «Рекреаційно-туристичний потенціал Волинської області:
структура, сучасний стан та перспективи використання»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Вертелецька Ірина Юріївна

(прізвище, ім. 'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., доц. Карпенко Юрій Вікторович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім. 'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	5
1.1 Рекреація і туризм як суспільні явища	5
1.2 Сутність та структура рекреаційно-туристичного потенціалу	15
1.3 Методичні підходи щодо оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу	23
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	35
2.1 Аналіз ресурсної бази рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	35
2.2. Оцінка стану рекреаційно-туристичної діяльності та інфраструктури в регіоні.....	45
2.3. Напрями та перспективи розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону	54
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційної сфери продовжує переживати перехідний період. Але поступальний процес відродження та розбудови України, активізація соціальної політики переконливо свідчать, що ці труднощі є тимчасовими. Позитивні зміни валових показників розвитку туризму та рекреації за період незалежності України обумовлені об'єктивними чинниками трансформації соціально-економічної системи та ринковими реформами, відкриттям кордонів, зміною акцентів у структурі економіки на користь сфери послуг, а також комплексом цілеспрямованих заходів організаційно-управлінського й економічного характеру в галузі. Проте, незважаючи на оптимістичні зрушення, позитивний вплив туризму та рекреації на стан національної економіки й окремих регіонів є недостатнім. Наявний в Україні рекреаційно-туристичний потенціал використовується не повною мірою, а якісні характеристики змін і більш глибокий аналіз процесів у галузі свідчать про існування низки проблем, що і обумовило актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу Волинської області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- охарактеризувати рекреацію і туризм як суспільні явища;
- дослідити сутність та структуру рекреаційно-туристичного потенціалу;
- проаналізувати методичні підходи щодо оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу;
- здійснити аналіз ресурсної бази рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;
- здійснити оцінку стану рекреаційно-туристичної діяльності та

інфраструктури в регіоні;

– визначити напрями та перспективи розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

Об’єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу Волинської області.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку туризму в Україні, зокрема у Волинській області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: морфологічного аналізу, системного аналізу, критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали Закони України, Кодекси України й інші правові акти, інформація Державного комітету статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2020» (м. Полтава 20 грудня 2020 р.), який проводився у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств туристичного бізнесу України. Запропоновані у роботі теоретичні і методичні рекомендації створюють об’єктивне підґрунтя для розвитку сфери туризму в Україні. Практична значимість роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані для підвищення ефективності господарської діяльності підприємств туристичного бізнесу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1 Рекреація і туризм як суспільні явища

Розробкою понятійного апарату та методологічних питань, що стосуються рекреації, вчені почали займатися з 70-80-х років минулого століття. Під поняттям «рекреація» розумітиметься одна з форм дозвілля, суспільне явище, пов'язане з відтворенням і розвитком фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, що відбувається в місцях, які можуть бути використані для цих цілей як в межах населеного пункту, що є місцем проживання відпочиваючих, так і поза ним. На відміну від попередніх, дане визначення безпосередньо пов'язується із категоріями «вільний час», «дозвілля», оскільки його родова ознака окреслюється як одна з форм дозвілля. Окрім того, в ньому вказане змістове наповнення, яке вирізняє рекреацію з-поміж інших форм дозвілля, підкреслюється її значення, що дозволяє рекреації трансформуватись у суспільне явище, уточнюються межі середовища, в якому воно відбувається [41].

Рекреація реалізується у процесі рекреаційної діяльності. Рушійною силою цього процесу є рекреаційна потреба – ставлення людини до соціально-економічного середовища її життєдіяльності, яке проявляється у відчутті нестачі умов для відтворення і розвитку її сил, витрачених в процесі праці, а також розваг і отримання нових вражень та прагненні його задовольнити. Безумовно, необхідність зняття фізичної втоми належить до основних фізіологічних потреб людини, притаманних їй впродовж усього її життя. Проте, рекреаційна потреба стає економічною категорією лише тоді, коли для її задоволення людина прагне звертатися до інших суб'єктів, котрі можуть її забезпечити або мають різноманітні ресурси, необхідні для цього.

Це і визначає учасників рекреаційної діяльності, якими є рекреанти,

суб'єкти, що надають рекреаційні послуги, а також управлінці, що регулюють відносини між першими двома суб'єктами.

Рекреаційна діяльність у науковій літературі розглядається як така, що здійснюється з боку рекреантів з метою задоволення власних потреб (відтворення і розвиток фізичних, духовних, психічних та інтелектуальних сил) [44]. У деяких джерелах цей процес позначається терміном «реалізація рекреаційних потреб», що вживається на противагу терміну «рекреаційна діяльність», яким дослідники позначають «систему заходів, явищ і відносин, пов'язану з наданням рекреаційних послуг». Видом господарської діяльності зі створення, продажу і надання послуг, спрямованих на задоволення потреби населення у відновленні, збереженні і розвитку життєвих сил людини, вважає рекреаційну діяльність і А. Бобкова [9]. Але в більшості випадків поняття «рекреаційна діяльність» вживається з метою означення діяльності як рекреантів, так і рекреаторів – фізичних та юридичних осіб, що задовольняють рекреаційні потреби населення, і часто використовуються в якості синоніма до поняття «рекреація». Ці поняття дійсно дуже близькі за змістом, так як рекреація – явище, а рекреаційна діяльність – процес, в якому воно реалізується. Таким чином, очевидно, що рекреаційна діяльність – процес багатосторонній, повноцінне протікання якого ускладнюється або навіть унеможлиблюється за відсутності однієї із сторін.

Слід зауважити, що у правовій літературі під суб'єктами рекреаційної діяльності прийнято розуміти рекреаторів. Але, по-перше, існують деякі різновиди рекреаційної діяльності, які можуть відбуватися без їхньої участі (самодіяльний туризм); по-друге, мета участі рекреантів у цій діяльності обумовлює і в певній мірі перетинається з метою і завданнями рекреаторів (табл. 1.1.1); по-третє, рекреанти – активна сторона, яка може обирати види, форми, різновиди відпочинку.

Отже, як свідчать дані табл. 1.1.1, рекреаційна діяльність – збірне поняття, вона об'єднує кілька споріднених видів занять: санаторно-курортну, туристичну, культурно-розважальну та фізкультурно-оздоровчу діяльності.

Таблиця 1.1.1

Структура рекреаційної діяльності [41]

Структурні одиниці рекреаційної діяльності		Зміст структурних одиниць рекреаційної діяльності	
Різновид рекреаційної діяльності	Рекреаційна споживча діяльність	Рекреаційна господарська діяльність	Рекреаційна управлінська діяльність
Суб'єкт діяльності	Рекреанти	Рекреатори	Управлінці
Об'єкт діяльності	Фізичні, психічні, духовні якості та особливості рекреантів; природні, природно-технічні, соціально-економічні рекреаційні ресурси.	Фізичні, психічні, духовні якості та особливості рекреантів; природні, природно-технічні, соціально-економічні рекреаційні ресурси.	Відносини та зв'язки, що виникають між суб'єктами та об'єктами рекреаційної діяльності
Мета діяльності	Задоволення потреби у відтворенні та розвитку фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил, витрачених в процесі діяльності	Отримання економічної вигоди від своєї діяльності; відтворення, реабілітація, розвиток фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил людини, витрачених в процесі виробництва.	Регуляція і координація рекреаційної діяльності
Засоби діяльності	Рекреаційні ресурси та послуги	Рекреаційні ресурси, матеріально-технічна база рекреаційного господарства	Нормативно-правова база рекреації
Дії	Споживання рекреаційних послуг, відпочинок	Надання рекреаційних послуг	Регуляція, координація
Результат	Задоволення потреби у відпочинку; відтворення, реабілітація, розвиток власних фізичних, психічних, духовних та інтелектуальних сил.	Прибуток від своєї діяльності.	Сталий розвиток галузі

Така класифікація видів рекреаційної діяльності є найбільш загальноприйнятою і її, за деякими відхиленнями, приймає більшість вчених, хоча вона не позбавлена певних недоліків. Так як основною законодавчо визнаною характеристикою туристичної діяльності є «тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в

місці перебування» [67], то ця діяльність має охопити санаторно-курортну та частину культурно-розважальної і фізкультурно-оздоровчої діяльності, у той же час відпочиваючі санаторно-курортної зони можуть з однаковим успіхом займатись, скажімо, культурно-розважальною і фізкультурно-оздоровчою діяльністю. Таким чином, межі між цими видами рекреаційної діяльності є досить умовними. Питання про розмежування рекреаційної і туристичної діяльності в контексті дозвілля досі залишається відкритим у вітчизняних і зарубіжних наукових колах. Останнім часом з'явилась стійка тенденція щодо відмежування туристичної від інших видів рекреаційної діяльності з огляду на її зростаюче значення.

Таким чином, різниця між туристичною та іншими видами рекреаційної діяльності лише у суб'єктах рекреаційної господарської діяльності та управління, а також характері та видах споживаних послуг: рекреаційна діяльність, пов'язана із переміщенням за межі населеного пункту постійного проживання на термін більший, ніж 24 години, класифікується як туризм, а усі види туризму, окрім ділового, можуть бути визначені як види рекреаційної діяльності. Таким чином, рекреація і туризм – два суспільних явища, які перетинаються, але не повністю охоплюють одне інше. Такий погляд на співвідношення рекреації і туризму має суто теоретичне значення, а на практиці вони майже не розмежовуються.

Рекреаційна діяльність протікає, у тому числі, і в рамках рекреаційного господарства. Як складову господарського комплексу країни, в межах якої реалізується основний процес планування, управління, обслуговування рекреантів, розглядає рекреаційне господарство О.Бейдик [5], при цьому наголошуючи на комплексності, складності та динамічності галузі. Основними характеристиками рекреаційного господарства вчений вважає єдність управління і планування, спільність економічного призначення праці та технологічних процесів. Вказані характеристики є притаманними будь-якому господарству (галузі) в складі народногосподарського комплексу, але не рекреаційному. На сучасному етапі розвитку рекреаційне господарство не

характеризується єдністю управління [33], хоча слід відмітити, що вже помітні зрушення в цьому напрямку. Не можна також говорити про спільність технологічних процесів, так як види діяльності, що утворюють єдину рекреаційну діяльність, відрізняються великою різноманітністю. Тому найбільш прийнятним в наших умовах Н. О. Кравченко вважає наступне визначення: рекреаційне господарство – сукупність підприємств, установ, організацій, що виконують соціально-економічні функції, пов'язані з рекреаційним відтворенням населення, незалежно від місця розташування відповідних господарських одиниць, їх відомчої підпорядкованості, а також використовують для цього природний, історико-культурний, соціальний та економічний потенціал певних територій [41].

Порівняймо визначення «рекреаційна система» та «рекреаційний комплекс» з вищезначеним терміном «рекреаційне господарство».

Рекреаційна система – складна, динамічна, ієрархічно підпорядкована і взаємопов'язана сукупність компонентів, формування та еволюція яких спрямована на задоволення потреб людини і суспільства у відновленні психофізичної енергії та спілкування з культурним надбанням людства; або рекреаційна система – складна багатокomпонентна система, центральною підсистемою якої є група відпочиваючих, а цільовою функцією – найповніше задоволення рекреаційних потреб, формується на поєднанні 3-х підсистем: природи, суспільства, національного господарства [44]. Тобто, стосовно рекреаційного господарства термін «система» може вживатися в якості родового поняття.

Рекреаційний комплекс може розглядатись як особлива форма територіальної організації, що формується в процесі взаємопов'язаного розвитку рекреаційної та інших видів господарської діяльності на компактній території, яка має специфічні соціально-економічні та природні характеристики; територіальна система кількох видів господарської діяльності, організаційно і функціонально спрямована на отримання максимального рекреаційного ефекту [5]. У цьому випадку поняття «туристичний комплекс» як

особлива форма територіальної організації є синонімом терміну «кластер», широко вживаним у зарубіжних та вітчизняних наукових колах.

Рекреаційна господарська діяльність – складний процес, який охоплює галузі матеріального і нематеріального виробництва, виконує специфічні суспільні функції, які безпосередньо спрямовані на задоволення матеріальних і духовних потреб людини, тобто є складовою соціальної сфери і активно взаємодіє з іншими його компонентами. На соціальну сферу як структуру, в межах якої об'єднуються великі міжгалузеві комплекси: продовольчий, виробництва товарів широкого вжитку, соціально-побутові та соціально-культурні галузі, всі вони є учасниками рекреаційної господарської діяльності. Тоді як продовольчий комплекс приймає опосередковану участь у процесі рекреаційної господарської діяльності, в комплекс виробництва товарів широкого вжитку входять підприємства по виробництву товарів рекреаційного призначення; в соціально-побутовий – об'єкти житлово-комунального господарства (готелі та інші засоби розміщення рекреантів), транспорту, що спеціалізуються на перевезеннях туристів та обслуговуванні рекреаційних підприємств; в соціально-культурний комплекс – заклади охорони здоров'я, фізкультури та спорту, культури та мистецтва, що виконують рекреаційні функції, та інші заклади і установи, за допомогою прямої або опосередкованої участі яких здійснюється повноцінне рекреаційне обслуговування населення [41].

Тому не випадково ряд авторів відмічає, що стосовно рекреаційної діяльності в літературі частіше зустрічаються такі означення, як «комплекс», «система», «індустрія», які вживаються як дуже близькі за змістом до поняття «господарство». Щодо поняття «індустрія», то воно дійсно може вважатися таким відносно рекреаційного господарства [9], чого не можна сказати про означення «система», а тим більше «комплекс».

Порівняймо визначення «рекреаційна система» та «рекреаційний комплекс» з вищезначеним терміном «рекреаційне господарство».

Рекреаційна система – складна, динамічна, ієрархічно підпорядкована і

взаємопов'язана сукупність компонентів, формування та еволюція яких спрямована на задоволення потреб людини і суспільства у відновленні психофізичної енергії та спілкування з культурним надбанням людства; або рекреаційна система – складна багатокomпонентна система, центральною підсистемою якої є група відпочиваючих, а цільовою функцією – найповніше задоволення рекреаційних потреб, формується на поєднанні 3-х підсистем: природи, суспільства, національного господарства [44]. Тобто, стосовно рекреаційного господарства термін «система» може вживатися в якості родового поняття.

Рекреаційний комплекс може розглядатись як особлива форма територіальної організації, що формується в процесі взаємопов'язаного розвитку рекреаційної та інших видів господарської діяльності на компактній території, яка має специфічні соціально-економічні та природні характеристики; територіальна система кількох видів господарської діяльності, організаційно і функціонально спрямована на отримання максимального рекреаційного ефекту [5]. У цьому випадку поняття «туристичний комплекс» як особлива форма територіальної організації є синонімом терміну «кластер», широко вживаним у зарубіжних та вітчизняних наукових колах.

Рекреаційний комплекс в широкому розумінні – складова загального ТВК, сполучення рекреаційних закладів і супутніх підприємств інфраструктури, об'єднаних тісними виробничими й економічними зв'язками, спільним використанням географічного положення, природних і соціально-економічних ресурсів, напрямом вирішення правових, екологічних проблем тощо [5]. Але на сучасному етапі розвитку України не зовсім коректно говорити про повноцінне функціонування єдиного загальнодержавного рекреаційного комплексу, бо одиниці, які входять в склад рекреаційного господарства, іноді не пов'язані ні економічно, ні юридично, оскільки належать до різних сфер, галузей та мають різну відомчу підпорядкованість. О.Топчієв розглядає рекреаційний комплекс як один із секторів господарства [41].

Таким чином, рекреаційне господарство є лише компонентом

рекреаційної системи. Посилена ознаками територіальності і організаційно-управлінської єдності вона набуває вищого ступеня внутрішнього взаємозв'язку – стає комплексом. Отже, у вертикальній систематиці поняття «рекреаційна система» та «рекреаційний комплекс» займають вищі ієрархічні рівні, ніж «рекреаційне господарство». Але рекреаційне господарство не є замкненою системою. Розвиваючись на певній території, воно неминуче взаємодіятиме з іншими системами, набуватиме нових зв'язків і перетвориться на комплекс. З поняттям «рекреаційний комплекс» тісно пов'язане поняття «територіальна організація рекреаційного господарства», яка може розглядатись, з одного боку, як комплекс соціально-економічних і організаційних заходів, спрямованих на підвищення економічної, соціальної, екологічної ефективності рекреаційного господарства на певній території з метою забезпечення оптимальності його функціонування в системі «економіка – природа – соціум»; з іншого – як відкрита система взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентних, територіальних та управлінських елементів рекреаційного господарства різних рангів [41].

Рекреаційне господарство як система має три головні аспекти: компонентний, територіальний та організаційний. Найбільші труднощі викликає визначення компонентної структури, оскільки рекреаційне господарство характеризується комплексністю та динамічністю.

Так можна виділити наступні різновиди його компонентної структури.

1. За виконуваною функцією:

- лікувально-профілактичні (санаторії, санаторії-профілакторії і т.д.);
- оздоровчі (літні оздоровчі табори, спортивно-оздоровчі табори, пансіонати, будинки відпочинку, фітнес-центри, фізкультурно-оздоровчі центри тощо);
- реалізаційні (бюро подорожей, турагентства, фірми-туроператори, екскурсійні бюро);
- розважальні (музеї, видовищні заклади, казино, аквапарки, зоопарки, ботанічні сади, гідропарки, парки культури та відпочинку і т.д.);

- заклади розміщення (готелі, мотелі, кемпінги, таймшеринги, пансіонати, мебльовані кімнати, туристичні гуртожитки тощо);
- заклади харчування (ресторани, кафе, бістро, паби і т.д.);
- перевезення (транспорт для перевезення на великі відстані: літаки, пароплави, легкові автомобілі, автобуси, потяги, гужовий транспорт і т.д.; прогулянковий та розважальний: гелікоптери, водні ракети, скутери, планери, гужовий транспорт і ще багато інших).

2. За участю у наданні рекреаційних послуг:

- первинні – що безпосередньо обслуговують рекреантів;
- вторинні – що забезпечують нормальне функціонування первинних підприємств.

3. За характером послуг:

- підприємства, що забезпечують загальні потреби рекреантів (заклади розміщення, харчування);
- підприємства, що надають специфічні рекреаційні послуги (лікування, оздоровлення, екскурсії тощо).

Територіальна систематика рекреаційного господарства представлена наступною системою ієрархічних одиниць, що разом утворюють територіальну структуру [5]:

- рекреаційний пункт як місце локалізації одиничного рекреаційного об'єкту;
- рекреаційний центр як територіальне зосередження декількох рекреаційних об'єктів, які прив'язані до певного населеного пункту і користуються його інфраструктурою та трудовими ресурсами;
- рекреаційний вузол, що являє собою об'єднання різного характеру рекреаційних пунктів та центрів;
- рекреаційний господарський комплекс як складне територіально-господарське утворення, що об'єднує декілька туристичних центрів, які мають спільний характер організації рекреаційної діяльності та єдину систему

рекреаційного, побутового та господарського забезпечення, здатну комплексно і повно задовольнити потреби населення у відпочинку;

– рекреаційний район як просторова система високого ієрархічного рівня, яка характеризується спільністю природних, соціально-економічних умов розвитку рекреаційної діяльності. Серед його основних ознак наступні: наявність рекреаційного каркасу території, спеціалізація рекреаційного господарства, використання спільного типу рекреаційних ресурсів, наявність управлінсько-організаційних структур, які координують рекреаційну діяльність.

– рекреаційний регіон – велика територіальна рекреаційна система, що об'єднує в своїх межах декілька рекреаційних районів. Характеризується

– територіальним поєднанням різномірних рекреаційних ресурсів та достатнім транспортним зв'язком з регіонами концентрації населення.

– рекреаційна зона – масштабна рекреаційна система, що об'єднує в своїх межах декілька однотипних рекреаційних регіонів [41].

Отже, «рекреація» – поняття значно ширше, оскільки включає практично всі види діяльності людини у її вільний від роботи час, який вона проводить поза своїм постійним помешканням, тоді як «туризм» – поняття вужче і глибше, оскільки цей процес супроводжується споживанням відповідних послуг, тобто купівлею певної продукції/товару чи послуг і використанням ресурсного потенціалу території.

У наступному підрозділі нами буде досліджено сутність та структуру рекреаційно-туристичного потенціалу.

1.2 Сутність та структура рекреаційно-туристичного потенціалу

Розвиток туристичної галузі та зростання кількості рекреаційних об'єктів у регіонах України останніми роками відіграють суттєву роль у поліпшенні соціально-економічного розвитку країни. Важливість туризму в суспільстві багатогранна: він заохочує розвиток суміжних галузей із туризмом та рекреацією – транспорту, зв'язку, торгівлі, виробництва сувенірної продукції, послуг, ресторанів, будівництва тощо. Крім того, туризм є справжнім каналом міжкультурної комунікації, сприяє збереженню культурної спадщини та традицій країн і народів, сприяє розвитку їхніх промислів, відновлює та береже пам'ятки культури та історії. Туризм та рекреаційна діяльність відіграють важливу роль в економіках країн та регіонів, забезпечуючи раціональне використання та збереження природних, екологічних, культурних, історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

Завдяки інтенсивному розвитку туристичної галузі формується, вдосконалюється концептуальний апарат, пов'язаний із туристично-рекреаційною сферою. Так, у науковому співтоваристві було прийнято використовувати поняття «рекреація» (рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси тощо). Сьогодні все частіше застосовується складна концепція, яка поєднує різні аспекти діяльності в межах туристично-економічного комплексу. Саме з огляду на це доцільно відзначити необхідність детальнішого висвітлення в економічних дослідженнях питань визначення змісту поняття «туристичний потенціал». Вирішення поставленого завдання дасть змогу доопрацювати, сформулювати та вдосконалити теоретичні аспекти досліджуваної проблематики.

Туризм має значний вплив на якісний розвиток суспільства, а туристично-рекреаційна діяльність відіграє значну роль в економіці країни та окремих її регіонів. Вивчення туристично-рекреаційного потенціалу території починається в більшій частині наукових робіт із популяризації туризму, а оцінка рівня туристичного потенціалу регіону та доступності до рекреаційних

ресурсів найчастіше досліджуються в наукових публікаціях. Це свідчить про безперечну актуальність питання. Незважаючи на численні наукові досягнення, низка важливих теоретичних та практичних питань залишається невивченою. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі немає єдиного загальноприйнятого змісту терміна «туристично-рекреаційний потенціал». У табл. 1.2.1 наведено висловлювання різних авторів щодо його тлумачення.

Таблиця 1.2.1

Тлумачення терміна «туристично-рекреаційний потенціал» різними вченими
[складено авторкою]

Автор (и)	Визначення
Т. І. Ткаченко, К. О. Соколова	Туристичний потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм.
Ю. Є. Дащук	Ресурсний потенціал регіону – інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризується здатністю використовувати природні ресурси, реалізуючи при цьому можливості, через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволення потреб рекреанта у відпочинку та відновленні.
Т.В. Ніколаєнко	Туристично-рекреаційний потенціал території – сукупність природних, культурно- історичних, соціально-економічних, геополітичних та інших передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території
О.О. Любіцева	Туристичні ресурси – це частина туристсько-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена до складу туристичного продукту і підлягає реалізації з туристичною метою.
І.В. Давиденко	Рекреаційно-туристичний потенціал визначається як потенціал усіх ресурсів, що не тільки задовольняють біологічні (психофізіологічні) і соціальні (духовно-інтелектуальні) потреби людей, але й являють собою ресурсний потенціал відповідної економічної діяльності регіону.
Е.В. Щепанський	У структурі природного рекреаційно-туристичного потенціалу присутні 2 складові: санаторно-курортне лікування та туризм і відпочинок. Рекреаційний потенціал території він визначає наявністю, різноманітністю та потужністю рекреаційних ресурсів.
О.І. Шаблій	Рекреаційний потенціал – це система природних і суспільних 16б'єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватися або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення (рекреації), поповнення, розширення чи нагромадження духовних і фізичних сил людини у вільний від основного виду її діяльності час.
А.В. Огієнко, М.М. Огієнко	Туристично-рекреаційний потенціал регіону – комбінація природної та набутої фізичної, соціальної, інтелектуальної, культурної та духовної компонент потенціалу його носіїв, які становлять рекреації регіону з відповідними умовами для їх реалізації, що дають змогу ефективно вирішувати поточні та стратегічні завдання регіонального розвитку

Вивчаючи категорійні поняття (табл. 1.2.1), ми спостерігаємо, що у своїх працях науковці пропонують різні підходи до дослідження терміна «туристично-рекреаційний потенціал», використовують взаємовиключні ухвали про його сутність, зміст, функції. Теоретики розкривають характеристику туристично-рекреаційного потенціалу, а широке поняття «потенціал» пояснюється різноманітністю об'єктів, до яких воно застосовується. Головне, що об'єднує різні потенціали у тлумаченнях учених, – певний набір можливостей чи здібностей у тій галузі, до якої відноситься «потенціал». Варто зазначити, що весь спектр наявних варіантів визначення туристичного потенціалу орієнтований на досягнення конкретних цілей. Тому тлумачення потенціалу означає наявність прихованих можливостей або здатність діяти і розвиватися в певних сферах. У науковій літературі часто ототожнюють терміни «потенціал» та «ресурси».

Генезис теоретичних засад визначення сутності туристичного потенціалу регіону на думку М.П. Бутко, О.О. Самко виявив, що:

- переважна частина дослідників вивчають потенціал галузі або сфери виробництва на основі ресурсного підходу, тобто оцінюючі максимальні обсяги ресурсів, що можуть бути використанні при виробництві товарів та послуг;
- деякі вчені, вивчаючи туристичну галузь, спрощують поняття її потенціалу, переводячи його на більш нижчий рівень в загальній структурі економічного потенціалу регіону.

На їх думку, туристичний потенціал регіону – це сукупність всіх наявних ресурсів території, необхідних для здійснення туристичної діяльності, а також економічна здатність максимально їх використати для задоволення ринкових потреб в туристичних послугах [11].

Слід ураховувати позицію О. О. Любіцевої, у наукових дослідженнях якої зазначається, що туристичні ресурси є частиною «туристично-рекреаційного потенціалу певної території, яка включена в туристичний продукт і яка підлягає продажу для туристичних цілей» [45-46]. За своєю сутністю туристичні ресурси – це природні, історичні, соціокультурні об'єкти, об'єкти туристичного показу,

а також інші об'єкти, здатні задовольнити духовні потреби туристів, стимулювати оновлення та розвиток їхніх фізичних сил. Такі об'єкти можуть мати природне або антропогенне походження, але їх локалізація на певній території викликає інтерес туристів до поїздок на цю територію і тому може бути коротко описана як об'єкти, що цікавлять туристів.

Підсумовуючи твердження науковців, зазначимо, що принципова різниця між термінами «ресурси» та «потенціал» полягає у тому, що ресурси існують незалежно від суб'єктів господарської діяльності, а потенціал окремого підприємства, суспільства у цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто потенціал, окрім матеріальних та нематеріальних активів, включає здатність працівника, колективу, підприємства, суспільства у цілому ефективно використовувати наявні ресурси [12].

Дослідивши концепції різних учених, Огієнко О. О., Огієнко А. М. [57] пропонують розмежовувати поняття «туристичні ресурси» і «туристичний потенціал» та розглядати їх із погляду можливостей та здатності суб'єктів туристичної діяльності використовувати ресурси як потенціал. Формування туристичного потенціалу регіону зумовлене можливістю використання туристичних ресурсів в організації та розвитку туристичної діяльності на певній території. Здатність туристичних операторів ефективно використовувати туристичний потенціал регіону забезпечить успішний розвиток туристичної економіки та регіону. Отже, вони стверджують, що кожен регіон на основі аналізу туристичних ресурсів створює туристичний потенціал, відповідний здатності туристичних суб'єктів використовувати туристичні ресурси регіону.

Туристичний потенціал сприяє привабливості території для туристів, а регіони – перспективному туристичному розвитку. У зв'язку з викладеним вище можемо стверджувати, що під рекреаційним потенціалом слід розуміти сукупність рекреаційних ресурсів на певній території, на певну дату, які використовуються або можуть використовуватися для відпочинку. Туристичний потенціал підкреслює приналежність до туристичної галузі, а рекреаційний потенціал сприяє відновленню людської сили в процесі

відпочинку.

Отже, звідси, термін «туристично-рекреаційний» є найбільш повним, оскільки дає змогу поєднувати рекреаційні заходи, розроблені для задоволення потреб відпочинку та туризму, які, крім потреби в рекреації, включають професійні та ділові цілі. Ресурси, їх розмір, структура, динаміка та збалансованість джерел формування є важливими чинниками туризму та рекреаційного розвитку регіону.

До рекреаційних ресурсів належать туристичні об'єкти (житло, їжа, музеї тощо), об'єкти та природні явища, тому поняття «туристичний потенціал» набагато ширше і включає загальні економічні, фінансові, трудові, соціальні та інфраструктурні ресурси, які можна використовувати в організації туристичної галузі. Ці два поняття слід розглядати як взаємодоповнюючі або взаємозамінні. Ось чому багато вчених, що не бажають розділяти категорії «туристичний потенціал», «туристичні ресурси» та «рекреаційні ресурси», широко використовують концепції туризму та рекреаційних ресурсів як сукупності природних і техногенних об'єктів, необхідних для виробництва туристичного продукту.

Згідно із Законом України «Про туризм», «туристичні ресурси – це сукупність природних і кліматичних ресурсів, оздоровчих, історичних, культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів конкретної території, що відповідають різноманітним потребам туристів» [67]. У проекті закону України «Про туристичні ресурси» термін «туристичні ресурси» вживається у досить спрощеному варіанті – це сукупність туристичних об'єктів, що містяться в одній державній базі даних у галузі туризму. Вони становлять сукупність туристичних місць незалежно від типу їх використання в туризмі (здравниця, рекреація, пізнання). Відповідно до цього проекту закону, туристичні ресурси класифікуються з метою інформування потенційних туристів про їхні споживчі та експлуатаційні характеристики, встановлення максимально допустимих навантажень, створення відповідних умов для їх захисту та поведінки, забезпечення їх оцінки з трьох причин: функціональність

(пропускна здатність), рівень комфорту перебування, генетичне (походження туристичних місць). Законодавці відмовилися від трактування туристичних ресурсів із природного та антропогенного середовища, обмеживши різноманітність туристичних ресурсів концепцією об'єктів різного походження та природи. Такий підхід дає змогу відносити до туристичних ресурсів як об'єкти показу (музеї, церкви, пам'ятки), так і події, а також набір інших об'єктів (готелі, ресторани тощо). Цей підхід значно розширює поняття туристичного потенціалу, поширюючи його на цілий набір об'єктів із різною генетичною та функціональною метою. Звідси, «туристичний потенціал» – це категорія з досить чітким змістом: просторовий, генетичний, економічний з погляду туризму чи територіальних організаторів, а також науковців. З економічного погляду туристичні ресурси виступають чинниками виробництва туристичного продукту, оскільки їх різноманітність викликає відмінності в результатах економічного розвитку.

Часто відмінності у визначенні цього терміна вимагають деталізації. Окрім того, відходячи від терміну «турист», зрозуміло, що будь-яка людина може використовувати туристичні ресурси, адже їх можуть споживати відвідувачі, мандрівники та заробітчани.

Загалом усі перераховані вище підходи до визначення поняття «туристичні ресурси» розглядаються як основа для створення туристичного продукту. Наявність та кількість туристичних ресурсів визначатимуть розмір та структуру використання економічних ресурсів для туристичної діяльності. Ресурси туризму обмежені за кількістю та якістю, а тому служать економічним товаром, який потребує виробничих витрат.

З економічного погляду туристичні ресурси є чинниками виробництва туристичного продукту, оскільки їх різноманітність викликає відмінності в результатах економічного розвитку. Це вказує на ключову різницю між дозволяям та туристичними ресурсами, що полягає у прямому чи опосередкованому використанні туристичних ресурсів для економічного зростання.

Рекреаційні ресурси не завжди використовуються з метою отримання матеріального зиску. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що поняття «туристично-рекреаційний потенціал» є багатограним, дискусійним та значно ширшим, аніж просто узагальнена характеристика ресурсних можливостей у тій чи іншій сфері діяльності. Це системне утворення, зміст і функції якого розкриваються у процесі взаємозв'язку та взаємодії його складових частин, реалізація яких у процесі життєдіяльності людини призводить до певних особистих досягнень, що мають велике значення для суспільства загалом та для особистості зокрема.

Нині методологічні основи концепції туристичного-рекреаційного потенціалу перебувають у стадії формування. Теоретичні підходи до його суті і змісту індикаторів оцінки різноманітні та нестабільні, відсутні стійкі методологічні принципи дослідження даної категорії, тому ми узагальнили теоретичні розробки з даної проблеми, виявили переваги і недоліки в дослідженнях різних науковців, представили власні теоретичні дослідження змісту категорії «туристично-рекреаційний потенціал» [57].

Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал як природну складову, тобто ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний і соціально-психологічний стан людини під час відпочинку, та туристичний потенціал – культурноісторичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, знаходяться окремі природні або антропогенні туристичні об'єкти, які відвідуються туристами, зокрема музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли тощо» [30]. Як зазначають І. М. Писаревський, К. К. Мелешко огляд теоретико-методологічних досліджень щодо класифікації туристично-рекреаційних територій показує, що, в основному, вчені оцінюють потенціал туристично-рекреаційного сектора так само, як і економісти, спираючись на ресурсний підхід. Деякі дослідники вважають потенціал туристичного сектора складовою загальної структури

економічного потенціалу регіону. Інші вважають, що економічний потенціал є частиною загального потенціалу туристично-рекреаційного сектора. Пропонують, трактувати підходити до туристично-рекреаційного потенціалу території, як багатоаспектного терміну, що охоплює сукупність природних, етнокультурних і соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської та комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [65].

Потенціал об'єднує в собі як просторові, так і тимчасові характеристики, тому концентрує одночасно три рівні зв'язків і відносин [42]:

по-перше, він відображає минуле, тобто сукупність властивостей, нагромаджених системою в процесі її становлення і таких, що зумовлюють можливість до її функціонування та розвитку. У цьому плані поняття «потенціал» фактично набуває значення поняття «ресурс»;

по-друге, він характеризує рівень практичного застосування і використання наявних можливостей. Це забезпечує розмежування реалізованих і нереалізованих можливостей. У цій своїй функції поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерв»;

по-третє, він орієнтується на розвиток (на майбутнє). Будучи єдністю стійкого і мінливого станів, потенціал містить (як можливі) елементи майбутнього розвитку.

Таким чином, можна сказати, що модель потенціалу туристично-рекреаційної галузі регіону визначається:

1) обсягом та якістю наявних у нього ресурсів: культурно-історичних (матеріальні, духовні); природних (флористичні, фауністичні, кліматичні, орографічні, гідрологічні, бальнеологічні); соціально-економічних (трудові, інформаційні, управлінські, матеріальні);

2) кількістю зайнятих працівників, основними виробничими і невиробничими фондами або матеріальними запасами, фінансовими та нематеріальними ресурсами – патентами, ліцензіями, інформацією, технологією;

3) можливостями керівників та інших категорій персоналу створювати певні види продукції, інакше кажучи, їхнім освітнім, кваліфікаційним, психофізіологічним та мотиваційним потенціалом;

4) інформаційними можливостями (генерування і трансформування інформаційних ресурсів для використання їх у виробничій, комерційній та управлінській діяльності);

5) інноваційними можливостями щодо оновлення матеріально-технічної бази, використання сучасних форм і методів організації та управління господарськими процесами;

6) фінансовими можливостями залучення коштів, якщо їх бракує (здатність залучення інвестицій);

7) іншими можливостями [2].

Отже, дослідження засвідчили, що рекреаційно-туристичний потенціал – це сукупність всіх наявних ресурсів, а також здатність регіону максимально їх використати для прискорення темпів економічного розвитку країни.

У наступному підрозділі нами буде досліджено методичні підходи до оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу.

1.3 Методичні підходи щодо оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу

Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) країни є першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку туристичної галузі та важливою передумовою її планування на національному і регіональному рівнях, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу виникають складності із залученням інвесторів, які допоможуть у модернізації інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфери.

Як показує закордонний досвід, туризм – це масштабна та важлива стратегічна галузь національної економіки, яка є інвестиційно привабливим видом економічної діяльності і виступає не тільки як джерело валютних надходжень до бюджету країни, а й є показником культурного розвитку країни. Туристично-рекреаційна діяльність відіграє важливу роль в економіці країн і регіонів, забезпечуючи раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території. Сьогодні в Україні спостерігається неефективне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, що призводить до втрати можливостей розвитку цієї галузі на відміну від багатьох країн світу. У цьому контексті виникає потреба в оцінюванні наявного туристично-рекреаційного потенціалу країни, її окремих адміністративно-територіальних одиниць та розробці напрямів щодо його нарощування та активізації використання.

На думку провідного вченого В. Г. Герасименка, для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може проводитися оцінювання.

Обрана система окремих показників повинна вирішувати завдання, пов'язані з підвищенням ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу, плануванням подальшого розвитку сфери туризму й рекреації, прийняттям управлінських рішень щодо доцільності подальшого використання території з туристично-рекреаційною метою [81].

Під час моделювання розвитку туристично-рекреаційної діяльності, досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: «туристи» та «забезпечення». Блок «забезпечення» складається з таких підсистем:

- підсистема атрактивного забезпечення – виступає в якості субстрату розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля;

– підсистема технічного обслуговування – це і споруди, і вся система життєзабезпечення, тобто те, що часто називають інфраструктурою рекреаційного району;

– підсистема управління – оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансові й організаційні механізми. В цілому наявність цієї підсистеми свідчить про здатність туристично-рекреаційної системи до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з певних механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонент туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджену дію;

– підсистема забезпечення трудовими ресурсами забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку [89].

Природно-ресурсна компонента – це здатність природних систем без шкоди для себе виробляти необхідну для людини продукцію, тобто використовуватись в туристично-рекреаційній діяльності.

Історико-культурна компонента характеризує можливості для розвитку туристично-рекреаційної діяльності шляхом використання історико-культурного надбання певної території.

Економічна компонента – це складова частина економічного (господарського) потенціалу території, яка характеризує здатність території продукувати та відтворювати туристично-рекреаційний продукт. До складу економічної компоненти входять:

- інфраструктурні елементи;
- інформаційні елементи;
- інвестиційні елементи;
- управлінські елементи.

Соціальна компонента характеризує можливості території з відтворення необхідної для розвитку туристично-рекреаційної діяльності робочої сили. Ця компонента включає в себе необхідним чином кваліфіковані кадри, здатні

здійснювати туристично-рекреаційну діяльність.

Вітчизняний вчений – професор А. А. Тербух [77] розглядає туристично-рекреаційний потенціал як сукупність п'яти компонент: природна, природно-антропогенна, історико-культурна, інфраструктурна, інвестиційна. На його думку, природна компонента включає: геологічні, орографічні, кліматичні, гідрографічні, рослинні та тваринні ресурси.

Наступна компонента – природно-антропогенна, включає: заповідники, парки та ботаничні сади. Історико-культурна компонента включає: пам'ятки історії, культури, архітектури, мистецтва, археологічні та етнографічні.

Інфраструктурна компонента – це заклади розміщення, харчування, оздоровлення, транспортні та інженерні комунікації. На відміну від попередніх українських вчених, Н. В. Корж і Д. І. Басюк [40] у своїй роботі «Управління туристичними дестинаціями». При цьому, В.Г. Герасименко [63], кадри включає до соціальної компоненти, а фінанси, маркетинг та інновації – він об'єднує в економічну.

Беззаперечним є той факт, що основою туристично-рекреаційного потенціалу є туристичні ресурси. Туристичні ресурси – це сукупність природних і антропогенних ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста й можуть використовуватись з метою відпочинку, туризму та оздоровлення. Завдяки наявності на певній території бальнеогрязевих джерел, історико-культурних пам'яток, сприятливих кліматичних умов, мальовничих ландшафтів може розвиватись туристично-рекреаційна діяльність [63]. Однак отримати високий соціально-економічний ефект від розвитку туристично-рекреаційної діяльності можна тільки в результаті рекреаційного освоєння території, її благоустрою, розвитку матеріально-технічної бази тощо.

Дуже важливою є соціальна компонента, яка забезпечує професійну підготовку персоналу різних категорій для сфери туризму та рекреації. Елементами кадрового забезпечення туристично-рекреаційного потенціалу є:

- ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні

підприємства обслуговуючим персоналом;

- експерти та консультанти з підбору кадрів;
- навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
- навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілів [81].

При визначенні підходів до оцінювання діючих потенційних туристичних об'єктів або ресурсів, території, дестинації потрібно, насамперед, визначити, з чиєї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань.

Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінювання.

До показників оцінювання ресурсної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу можна віднести:

- потенціал природних ресурсів за окремими категоріями;
- ступінь освоєння природних туристичних ресурсів;
- рекреаційна місткість території;
- норми припустимого рекреаційного навантаження на території;
- стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження;
- насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- рівень значущості історико-культурних пам'яток;
- кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей;
- історична, культурна, інша цінність пам'яток;
- сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів.

Для оцінювання показників всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу виділимо такі:

- забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів;
- кількість місць, коефіцієнт завантаження, прибуток із розрахунку на 1

місце у засобах розміщення;

- кількість працівників означеної галузі;
- середня площа засобів розміщення з розрахунку на 1 місце;
- кількість підприємств та кількість посадкових місць на підприємствах ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону;
- товарообіг підприємств ресторанного господарства;
- кількість засобів масової інформації в регіоні;
- рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;
- державні дотації у сфері туризму та рекреації;
- кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;
- фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються;
- обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;
- кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;
- кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
- кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності;
- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери;
- показники ефективності управлінської праці.

Щодо проведення оцінювання соціальної компоненти пропонується використовувати такі основні показники:

- кількість працівників туристично-рекреаційної сфери;
- кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку

спеціалістів туристичного профілю;

– ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів з підготовки спеціалістів туристичного профілю [63].

На думку А. А. Теребуха, вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання. За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей туристичної придатності ресурсу або їх сукупність та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного туристичного продукту [77].

До числа об'єктів оцінювання з позиції туристичних перспектив можна віднести як діючий готель, туристичну базу, історичну пам'ятку, музей, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми та/і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під туристичну галузь.

Н.В. Корж і Д.І. Басюк пропонують проводити оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу в три етапи: попередній етап, етап упорядкування, аналіз та висновки [40].

Отримавши відповідь на питання, хто і з якою метою здійснюватиме оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території, потрібно провести інвентаризацію (попередній етап) наявних туристичних ресурсів, як природних, так і антропогенних, окремих історичних та культурних об'єктів, оцінити наявний стан та перспективи формування туристичної інфраструктури, подієвих заходів, які можуть зацікавити потенційних туристів [77].

Попереднє оцінювання ресурсного забезпечення передбачає не кінцеву вартісну оцінку окремих ресурсів, а лише їх наявність чи відсутність, достатність чи комплектність для формування визначеного переліку нових перспективних чи розширення вже освоєних туристичних продуктів.

Етап упорядкування – це насамперед оцінювання важливості і значення кожного елемента оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу із застосуванням обраних способів і методів дослідження. На третьому етапі

проводиться виявлення найбільш привабливих властивостей і фрагментів досліджуваної території, особливо перспективних для розвитку конкретних форм туристичної активності, визначаються обсяги туристичних та грошових потоків від формування та реалізації прогностичних обсягів конкретних туристичних послуг, як для окремих господарських суб'єктів, так і в межах території [77; 81].

Такий підхід дозволить у майбутньому виробити грамотну диференційовану стратегію розвитку туризму в країні (регіоні).

Таким чином, оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу територій є одним з важливих механізмів управління розвитком туризму в країні, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, а саме: ресурсна, економічна та соціальна, є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи. При визначенні підходів та методів оцінювання діючих потенційних, туристичних об'єктів або ресурсів потрібно, насамперед, визначити, з чієї ініціативи проводиться таке оцінювання і для вирішення яких завдань. Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінювання. Очевидно, що без належної системи оцінювання суттєво ускладнюється розробка стратегічних програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток, виникають складності щодо залучення інвесторів у розвиток туризму [89].

Що стосується безпосередньо потенціалу туристичної та рекреаційної сфери, то хоча він є складовою економічного потенціалу, на сьогодні тут також існує багато наукових нашарувань. Проаналізувавши публікації за тематикою дослідження, можна зробити висновок, що чіткого розмежування понять «туристичний», «рекреаційний», «природно-ресурсний», «рекреаційно-туристичний», «природний» потенціал не існує. В більшості випадків вони

ототожнюються, що не дає змоги чітко визначити межі відмінностей цих понять, а отже унеможлиблює виявлення впливу кожного з цих видів на соціально_економічний розвиток регіону. Тому перед нами стоїть завдання чіткого визначення поняття «туристичний потенціал» в регіональному розрізі та розкриття його сутності.

Ю. П. Гуменюк [21] в своєму дослідженні під час проведення оцінки «природного-рекреаційного потенціалу» ототожнює останній з «природно-ресурсним потенціалом», що, на нашу думку, є не зовсім коректним. Він розділяє природно-рекреаційний потенціал між ресурсами відпочинку і туризму та ресурсами санаторно_курортного лікування.

Паралельно з цим автор, використовуючи системно-структурний підхід, проводить аналіз компонентної структури природно-ресурсного потенціалу України, оцінюючи потенціал ресурсів за наступними складовими: мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні ресурси.

В. І. Мацола [50] у своїх дослідженнях потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу регіону оцінює його як в натуральних, так і у вартісних показниках. При чому натуральними показниками, на його думку, є «запаси ресурсів і виражена через них продуктивна спроможність кількісного задоволення рекреаційного попиту населення в області». Натуральним виразником рекреаційно-туристичного потенціалу області він визначає її рекреаційну місткість, вимірює її в кількості людей, які можуть користуватись послугами: санаторно-курортних закладів, установ туризму та установ відпочинку. Економічна оцінка даного виду потенціалу проводиться в розрізі існуючих та перспективних центрів відпочинку, туризму та санаторно_курортного лікування, виходячи з ціни рекреаційно-туристичних послуг. Слід зазначити, що дослідження автора базуються на ресурсному підході в оцінці потенціалу.

В. Д. Безносюк [6] досліджує туристично-рекреаційний потенціал регіонів в контексті туристично-оздоровчого комплексу, розвиток якого визначає такими факторами, як: історичні та культурні, архітектурні та

археологічні, релігійні та природно-рекреаційні ресурси, кліматичні умови та бальнеологічні ресурси, розвиток всіх видів транспорту, ступінь розвитку матеріальної бази туризму. Знову ж таки дослідження потенціалу базується на ресурсному підході, без надання потрібної уваги та значущості саме економічної здатності до використання ресурсів.

О. О. Бейдик [4] у своїх дослідженнях не вводить таке поняття, як «потенціал», але проводить детальну оцінку рекреаційно-туристських ресурсів за їх видами: природно_антропогенні, суспільно-історичні ресурси, трансресурсні об'єкти, гомогенні, парарекреаційні (латентні) ресурси.

Слід зауважити, що дана методика оцінки, на наш погляд, нині є найбільш повною і частково може бути використана при оцінці складових елементів «туристичного потенціалу».

В. В. Шмагіна [90] подає компонентну структуру природноресурсного потенціала окремої території за такими видами ресурсів: мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні та рекреаційні. Автор будує модель ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу, визначаючи три його підсистеми:

1) базисні ресурси (земельний фонд, гідроресурси, лісові, клімат, пам'ятки природи та історії і архітектури, атрактивність, рельєф, пора року і т.ін.);

2) доповнюючі ресурси (матеріально_технічна база, трудові ресурси, промислове забезпечення, агропромисловий потенціал, виробнича інфраструктура, соціально-побутова, інформаційно-комунікативна, екологічна, ринкова інфраструктура, транспортне забезпечення, віковий та освітній склад персоналу, інженерна підготовка, технічне оснащення, забезпеченість регіона трудовими ресурсами і т.ін.);

3) лімітуючі фактори (демографічні, соціально-економічні, політичні, культурні, психологічні мотиви, звички і традиції, культурно-освітній рівень, мода, стан здоров'я та фізичного розвитку, рівень доходів та платоспроможність, цінові параметри, попит на послуги і т.ін.).

Зазначена модель є, на нашу думку, достатньо повною для оцінки природно-ресурсного потенціалу.

Л. М. Черчик у своїй праці [85] визначає природно-рекреаційний потенціал як здатність розвіданих та експлуатаційних природних рекреаційних ресурсів сприяти відновленню здоров'я людей, їх відпочинку, фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку. В основі авторської компонентної оцінки лежить методика, сутність якої полягає у визначенні сукупної можливості природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби людей з врахуванням запасів та норм використання. Природно-рекреаційний потенціал складається з таких компонентів:

- мисливські угіддя;
- річкові та озерні пляжі;
- неорганізований короткочасний відпочинок;
- організований короткочасний відпочинок;
- кліматолікувальні місцевості;
- озерні родовища сапропелю;
- лікувальні грязі;
- мінеральні води;
- організований та неорганізований туризм.

У даних дослідженнях використовується ресурсний підхід до оцінки потенціалу, що є не досить повним для оцінки потенціалу туристичної та рекреаційної сфери.

За авторською методикою В. Новикова, оцінку природно-рекреаційного потенціалу проводять в двох напрямках:

1. Розрахунок продуктивності рекреаційних ресурсів (її показником є кількість людей, яким можна надати послуги з лікування, відпочинок, туристичні послуги виходячи з запасів природних рекреаційних ресурсів регіону за рік).

2. Розрахунок народногосподарського ефекту від його використання.

Існує також інше визначення «рекреаційного потенціалу» території як ступінь потужності певної території в рекреаційному відношенні, сукупність засобів, необхідних для здійснення рекреаційної діяльності [56]. В даному дослідженні наводиться структура рекреаційного потенціалу території, яка включає наступні елементи:

1. Реалізована частина рекреаційного потенціалу території (вона включає: рекреаційні ресурси, задіяні в рекреаційній споживчій та господарській діяльності; трудові ресурси, зайняті у рекреаційній господарській діяльності, які формують існуючі рекреаційні послуги; існуюча рекреаційна інфраструктура).

2. Перспективна частина рекреаційного потенціалу території (вона включає: парарекреаційні ресурси, резервні рекреаційні території, створення нових об'єктів рекреації; залучення нових та підвищення кваліфікації трудових ресурсів, зайнятих у рекреаційній господарській діяльності, які будуть формувати нові види рекреаційних послуг; побудова нової та реконструкція і переоснащення існуючої рекреаційної інфраструктури.

Деякі дослідники поділяють рекреаційні ресурси на такі групи: об'єкти рекреації, рекреаційні угіддя, рекреаційні властивості простору, явища та процеси рекреаційної дії, рекреаційні заклади, рекреаційні заходи. Інші науковці [43] пропонують дослідження регіонального рекреаційно-туристичного потенціалу за ступенем і можливостями розвитку різних видів і форм туризму.

Таким чином, оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу територій є одним з важливих механізмів управління розвитком туризму в країні, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. Усі компоненти рекреаційно-туристичного потенціалу, а саме: ресурсна, економічна та соціальна, є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційної системи.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз ресурсної бази рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Волинська область розташована на північному заході України. На півночі вона межує з Брестською областю республіки Білорусь, на сході – з Рівненською областю, на півдні – з Львівською областю, на заході – з Хелмським і Замостським воєводствами Республіки Польща. Територія Волині становить 20,2 тис. км² (3,3% території України) [1]. Більша частина області розташована в межах Поліської низовини, четверта частина – на Волино-Подільській височині в лісостеповій зоні. За природними умовами область поділяють на три зони: північнополіську, південнополіську і лісостепову.

Північнополіська зона, яка займає 3/4 території, за рельєфом – плоска рівнина, яка в районі Ковеля і Любомля має невеликі підвищення і характеризується високою лісистістю, великими заболоченими площами, значною кількістю торфовищ. Південнополіська зона лежить у межах Волинського пасма, що складається з багатьох ізольованих горбів різної форми. На сході зони лежить денудаційна рівнина, утворена воднольодовиковими відкладами.

Лісостепова зона розташована в межах Волинської височини, поверхня якої порізана балками і річковими долинами. На теренах Волинської області чітко виділяються два види ландшафтів – поліський і лісостеповий. Для поліських ландшафтних районів характерні велика лісистість, заболоченість місцевостей, переважання малородючих ґрунтів, наявність значної кількості заплавних і карстових озер. Для лісостепових ландшафтних районів характерний долинно-грядовий рельєф, ускладнений яружно-балочними і

карстовими формами з сірими опідзоленими ґрунтами в поєднанні з малогумусними чорноземами. Лісова рослинність становить 20 % території зони.

Клімат області помірно-континентальний: зима м'яка з нестійкими морозами; літо тепле, нежарке, весна та осінь – затяжні із значними опадами. Річні суми опадів складають 600-650 мм. Найбільше їх випадає в червні, липні і серпні (до 80-90 мм в місяць). 70 % всієї кількості опадів припадає на теплий період року. Область отримує 92,7 ккал/см² сумарної сонячної радіації на рік. Пряма сонячна радіація знижується в результаті високої хмарності і становить 40 % від сумарної [18].

Важливе значення в оцінці рекреаційної цінності клімату має режим ультрафіолетової радіації (УФР), який справляє бактерицидну, вітаміноутворюючу дію на організм людини. Так, біодозу УФР (1/4 лікувальної дози) в липні опівдні при ясному небі можна отримати за 18 хвилин. Кількість годин сонячного сяйва залежить від тривалості дня. Режим сонячного сяйва в області сприяє довготривалим прогулянкам і походам.

Для рекреації має значення оцінка міждобової зміни основних метеорологічних величин. Зміна температури повітря (більше 4°C) та атмосферного тиску (більше 6 мм рт. ст.) значно впливає на стан людини. В середньому на території спостерігається 30-45 днів з різкими коливаннями температури і приблизно стільки ж днів – із значним коливанням атмосферного тиску.

Сприятливі для рекреації комфортні, прохолодні субкомфортні і жаркі субкомфортні погоди. Найчастіше комфортна погода спостерігається в літні місяці (5-8 днів на декаду). Жарка погода буває дуже рідко. В липні-серпні умови на території області сприятливі для проведення широкого комплексу кліматолікування. В цей період приймання кліматичних процедур не обмежується, повітряні ванни можна приймати протягом усього літа.

Температура води в переважній більшості озер області стає придатною для відкриття купального сезону з другої декади червня і триває він в

середньому 80 днів (до другої декади вересня). Температура води максимальна в першій-другій декаді серпня і становить близько 20°C.

Погода на початку весни і пізньої осені не сприятлива для рекреаційної діяльності і не забезпечує можливості тривалого відпочинку на повітрі. Сприятливий період для організації всіх видів відпочинку в теплу пору року триває 150-155 днів. Найоптимальніші кліматичні умови для організації відпочинку і туризму в теплий період року – в північно-західних районах області. В холодний період року (листопад-березень) середня температура – 1-3°C. Температура найхолоднішого місяця січня становить -6°C. Сонячна погода в зимовий період тримається 40-45 днів, решту днів – похмура погода чи з опадами. Утворення снігового покриву відмічається в другій-третьій декаді грудня на всій території області. Кількість днів зі стійким сніговим покривом на території області різна: в північних районах цей період триває в середньому 80 днів, в центральних районах – 70 днів, а в південних – 50-60. Кількість днів з ожеледицями і заметілями становить 15-20.

Середня висота снігового покриву коливається від 10 до 15 см. Сприятливий період для організації зимових видів туризму і відпочинку в холодний період триває в середньому 50 днів. Найкращими для розвитку рекреації в зимовий період є північні райони області [18]. Параметри кліматичних умов Волинської області входять в межі оптимальних для розвитку всіх основних видів рекреаційної діяльності в зимові та літні місяці [64].

До складу рекреаційно-туристичного потенціалу Волинської області належать водні, лісові, культурно-історичні ресурси, мінеральні води та лікувальні грязі.

Водні ресурси. Територія Волинської області насичена поверхневими водами. Тут розміщено понад 230 великих і малих озер загальною площею 150,9 км². Об'єм водної маси озер становить 943,65 млн м³. Значна частина об'єму належить озерам площею 1,01–5,0 км² (18 %) та 20,1–25 км (13 %). Найбільші серед них – Світязь, Пулемецьке, Турське. Основна частина озер

розміщена в поліських районах області. У межах області виділяються три озерні райони – Західного Бугу, межиріччя Західного Бугу й Прип'яті, басейн Прип'яті. У басейні Західного Бугу нараховується понад 80 озер, які об'єднуються в Шацьку групу, із них 32 озера – заплавні, 48 – карстові. Вода в озерах карстового походження прісна, насичена киснем, має нейтральну або слаболужну реакцію, чиста в мікробіологічному відношенні. Найбільше з них – оз. Світязь, довжина якого становить 9,3 км, а ширина досягає 4,8 км, середня глибина озера – 7 м, максимальна – 58,4 м. Із двадцяти двох озер цієї групи лише дев'ять придатні для використання в рекреаційних цілях. На межиріччі Західного Бугу й Прип'яті розміщена друга група озер. Найбільшими озерами цієї групи є Тур, Волянське, Синове. Їхнє дно зазвичай піщане, уздовж берегів є пляжні лінії, неподалік розміщуються лісові масиви. У басейні р. Прип'ять переважають заплавні озера, яких нараховується більше 20, площею понад 10 га кожне. Найбільшими озерами цієї групи є Любязь, Біле, Волянське, Дольське, Шипи, Сирче, Рогозне, Мале Любязьке [82].

Нараховується майже 130 річок: Прип'ять, Турія, Стир, Стохід, – які несуть свої води в басейн Балтійського й Чорного морів. Уздовж західного кордону області протікає Західний Буг, до його басейну в межах Волині належать 24 річки (Луга, Луга-свинорийка, Неретва). Середня густота річкової мережі в басейні р. Прип'ять коливається в межах 0,25–0,47 км/км², у басейні Західного Бугу – 0,22–0,35 км/км². Отже, через Волинь проходить водорозділ між річками басейнів двох морів. В озерах, ріках Волині водиться 35 видів риб, зокрема короп, карась, лящ, сом, вугор, окунь, судак, щука, товстолобик та інші. Така кількість озер і рік дає змогу розвивати у Волинській області більшість видів відпочинку й оздоровлення, пов'язаних із використанням водних рекреаційних ресурсів. Отже, водні ресурси області мають значний нереалізований потенціал і можуть служити основою для будівництва на їхніх берегах баз відпочинку, пансіонатів, створення рекреаційних зон короткочасного відпочинку.

Лісові ресурси. Велике рекреаційне значення має здатність лісу виділяти

кисень і фітонциди та поглинати вуглекислий газ. Фітонцидні якості насаджень забезпечують зниження кількості бактерій і мікробів в лісовому повітрі, покращують санітарно-гігієнічні умови відпочинку.

Понад 700 тис. га Волині займають хвойні й змішані ліси, зелені насадження, серед яких найбільш поширені сосна, ялина, дуб, береза, граб, ясен, клен. Трапляються й унікальні породи дерев: модрина європейська, дуб черешковий і червоний, кедр сибірський, пірамідальна й кулеподібна туя. Ліси державного значення займають площу 447 тис. га, у тому числі 368,8 тис. га покриті лісом (88,2 %), де функціонують 14 держлісгоспів і Шацький національний природний парк.

У поліських районах лісистість становить близько 45 %, у лісостеповій зоні – лише 5 %, загальна лісистість території області – 35,5 %. За господарським призначенням державні ліси поділяються на дві групи. Ліси першої займають 97,7 тис. га. До них належать ліси зеленої зони (38,1 тис. га), особливі ліси й лісові масиви (25,7 тис. га), захисні смуги вздовж залізниць (6,3 тис. га), захисні смуги вздовж автодоріг (8,7 тис. га), захистні смуги вздовж річок (18,9 тис. га). Це – основний вид лісів рекреаційного використання. Ліси другої групи займають 331,3 тис. га. До них належать експлуатаційні ліси (312,8 тис. га), а також лісові спецзони та спецсмуги (18,5 тис. га).

Тваринний світ представляють лосі, благородні олені, косулі, зайці, дикі кабани, лисиці й рідкісні види – зубри, бобри, видри, чорні лелеки, сірі чаплі, фазани, глухарі та інші. В мисливських угіддях їх популяції нараховують 180 тис. особин, в процентному відношенні це виглядає так: качки благородні – 65 %, інші види качок – 10 %, лисуха – 25 %. Основна маса птахів (75 %) сконцентрована на півночі області [18]. За останні роки спостерігається тенденція до збільшення і стабілізації чисельності оленя благородного, борсука, зайця, сірої куріпки і т.д.

Волинська область має сприятливі умови для ведення рибного господарства (густа річкова мережа, наявність значної кількості озер і ставків). Рибні ресурси краю є досить різноманітними. Найбільш поширені: короп,

карась, щука, лящ, сом, річковий вугор. З метою збагачення аборигенної іхтіофауни Шацьких озерах проведена акліматизація карликового сомика, чудського сига та інших цінних промислових риб. В Оконських озерах і ставках (Маневицького району) добре акліматизувалась форель.

Через відсутність належної уваги до рибальства спостерігається низька економічна ефективність рибного господарства. Область може повністю себе забезпечити високоякісною прісноводною рибою. Результати економічної оцінки потенціалу рибних ресурсів свідчать про значну залежність рибопродуктивності водойм від господарської діяльності рибгоспів. В області діє 5 рибних цехів по розведенню цінних видів риб, 2 коропових рибогосподарства, 1 форелеве господарство, 5 міжгосподарських лісгоспів по розведенню риби, 1 нерестово-вирощувальне господарство і 11 культурних рибних господарств. Найбільші рибогосподарства розташовані в Шацькому, Луцькому, Ківерцівському, Маневицькому районах. Загальна площа нагульних ставків в області становить понад 2100 га.

Таким чином, мисливські та рибальські угіддя області є передумовою для розвитку відповідних видів відпочинку, їх кількість може задовольняти не лише попит місцевих мисливців та рибалок, а й служити базою для створення мережі підприємств, що надаватимуть послуги в організації цих видів відпочинку іноземним та вітчизняним туристам [52].

Волинські ліси багаті на гриби і ягоди. Їх збирання, особливо міськими жителями, розцінюється як один із найпривабливіших та корисних видів відпочинку. Ягідники та грибні місця переважно зосереджені в поліських районах області. Серед грибів, які ростуть у лісах області, переважають лисички, зелениці, масляки, опеньки, сироїжки, білі. Найбільш поширеними з ягід є чорниця, журавлина, малина, ожина. Ретельно оберігають для нинішнього й прийдешніх поколінь реліктові види флори та фауни Волині, неповторний світ поліської природи, створені за останні роки державні парки, заказники, які складають державний природно-заповідний фонд.

Отже, лісові ресурси можуть займати провідне місце в структурі

природно-рекреаційного потенціалу області та задовольняти різноманітні потреби населення в короткотривалому й довготривалому відпочинку, лікуванні, оздоровленні.

Культурно-історичні ресурси. Багата Волинь пам'ятниками історії, архітектури, літератури, мистецтва, завдяки чому туристи можуть задовольнити свої пізнавальні інтереси. Особливу увагу привертає Луцький замок – фортифікаційна споруда, яка почала будуватися в XIII ст. литовським князем Вітовтом Любартом, нині відреставрована й сьогодні постає в тому вигляді, який мала в XIII ст. Троїцький костел Петра і Павла (XVIII ст.) збудований у стилі раннього бароко, пишно декорований скульптурами та настінними розписами. Глибоке враження справляють архітектурний ансамбль Воздвиженського братства (1617 р.); монастир домініканців, монастир василіанів, нині діючий жіночий Зимненський монастир, Володимир-Волинський Успенський собор (XII ст.) й інші.

Волинь часто називають Лесиним краєм, оскільки саме Леся Українка увінчала красу та неповторність природи, звичаїв, легенд цього чарівного куточка України у своєму безсмертному шедеврї «Лісова пісня». У селі Колодяжному, де довгий час мешкала родина Косачів, є Музей-садиба поетеси.

У селі Затурці Локачинського району розміщено меморіальний комплекс В. Липинського, котрий тут народився у 1882 р. Місто Устилуг пов'язано з іменем видатного композитора І. Стравінського, який упродовж двадцяти років тут жив і працював.

По території Волині пролягли цікаві туристичні маршрути: «Старе місто», «Шляхами козацької звитяги», «До витоків «Лісової пісні», «В озерний край» та інше. Значну кількість туристів приваблюють фестивалі: Міжнародний фестиваль різдвяної драми – «Різдвяна містерія», Міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», Міжнародний фестиваль «На хвилях Світязя», Міжнародний фестиваль «Поліське літо з фольклором», Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Володимир», Музичний фестиваль «Стравінський і Україна».

Мінеральні води та лікувальні грязі. У Волинській області відкриті родовища мінеральних вод, що дає можливість розвивати санаторно-курортне лікування. Так, у районі смт Ратне, біля с. Осниця, с. Тур, санаторію «Лісова пісня», поширені гідрокарбонатно-кальцієві, гідрокарбонатно-натрієві та хлоридно-кальцієві мінеральні води. Вони придатні для лікування захворювань серцево-судинної системи, системи кровообігу, гіпертонії, периферійної нервової системи та інших хвороб. Хлоридно-натрієві води з підвищеною мінералізацією – 12–13 мг/л – поширені поблизу с. Журавичі Ківерцівського району. Ці води мають домішки броду, йоду, радону й застосовуються для лікування серцево-судинної системи, атеросклерозу, дихальної та травної систем. Поблизу м. Ковеля розвідані хлоридно-натрієво-йодо-бромні води. В області нараховується 43 водопункти лікувальних мінеральних вод. Їх експлуатаційні запаси не встановлені й потребують подальшого дослідження [82].

Поблизу м. Луцьк просвердлено дві свердловини, вода з яких використовується як питна столова та мінеральна. Це йодо-бромні та хлоридно-натрієві води підвищеної мінералізації та слабомінералізовані залістисті води. го дослідження. Враховуючи запаси та якість мінеральних вод розвіданих родовищ можна говорити про досить високий санаторно-курортний потенціал Волинської області. Цінність Журавичівського та Ковельського джерел надзвичайна, їх лікувальні властивості забезпечують оздоровлювальний ефект на 98% [18; 36].

Волинська область має значні ресурси лікувальних грязей. З метою виявлення та використання для лікування в області обстежено 33 родовища лікувальних торфових грязей. В основному це гіпсові купоросні торфи з мінералізацією 2-3 г/л. Такі грязі масткі, мають високу теплоємність, бактерицидність, гігроскопічність, малу теплопровідність. У них є багато органічних сполук: бітуми, віск, смоли, оргкислоти, дубильні речовини, лігніни, цукор, крохмаль, ефірні масла, бальзами та ін. З неорганічних складників є окиси заліза, солі амонію, сполуки бору, барію, стронцію, титану,

цирконію, ванадію, срібла, хрому, золота, йоду та ін. Проте, використання лікувальних грязей в області є незначним – в 4-х санаторіях, 6-ти профілакторіях, деяких поліклініках і лікарнях. Запаси ж дозволяють значно збільшити їх використання для потреб населення області та для вивезення за її межі [46].

Цінні лікувальні властивості, які значно переважають торф, мають сапропелі (донний мул). На Волині проведені пошуково-оціночні роботи і детальна їх розвідка на 191 озері із загальною площею 6802,4 га. На цих озерах запасів сапропелю за категорією А+С2 виявлено 69987,2 тис. т, з яких балансові становлять 63621,9 тис. т. Запаси сапропелю за категорією Сг становлять 27876,8 тис. тонн, з яких 23508,8 тис. т віднесені до балансових. Запаси сапропелю в області становлять понад 270 млн т. Видобуток сапропелю зараз ведеться лише на мілководних озерах: Оріхове, Скорінь, Бурків, Маховець, Тур, Перемут, Синове, Луки. Найбільш придатні для лікування сапропелі органічного і органічно-силікатного походження, які володіють високими тепловими і пластичними властивостями, гомогенною структурою, широким спектром мікро- і макроелементів, вітамінів, ферментів, біологічноактивних речовин. За допомогою сапропелю лікують захворювання серцево-судинної, нервової систем, опіки, хвороби суглобів, шкіри, ревматизм [52].

Живописна та багата природа Волинського краю зумовила відвідування туристами мальовничих місць відпочинку, рекреаційних зон. Найбільш відомими з них є Шацький природний національний парк, створений у 1983 р., площею 328 тис. га, у межах якого нараховується понад 20 озер (серед них – Люцимер, Чорне, та ін.). Одним із найбільших природних озер України є Світязь, що має карстове походження, артезіанські джерела, завдяки чому вода надзвичайно прозора й м'яка, має цілющі властивості. Довжина озера – 9,3 км. Майже на середині озерного простору розміщено острів площею 7 га. До національного парку входить рекреаційна зона Пулемецького озера площею 1638 га, середня глибина більше 4-х метрів, максимальна близько – 20-ти. Карстове походження має і озеро Пісочне площею 188 га, максимальною

глибиною 16,2 м. Багата флора й фауна парку рідкісними рослинами. У Шацьких озерах водиться понад 30 видів риб. У глухих закутках вікових лісів гніздяться рідкісні чорні лелеки, сірі журавлі. Тут мешкають олені, лосі, дикі кабани, косулі, лисиці, зайці та інші. Отже, природою тут створені унікальні умови для відпочинку й оздоровлення.

У 1968 р. на березі озера Світязь споруджено туристичну базу – пансіонат «Шацькі озера», розрахований на 600 місць. На базі озера Пісочне створено санаторій «Лісова пісня». Житлові корпуси розміщені в оточенні розкішного соснового бору. Тут є грязеве та озокеритне відділення, добре обладнані лікувальні кабінети, широко використовуються сучасні методи лікування й оздоровлення. Відпочивальники можуть займатися риболовлю, а також «тихим полюванням» – збирати білі гриби, боровики, лисички тощо. Можна поласувати ягодами, зокрема чорницями, ожиною, журавлиною та ін. [82].

Здійснений аналіз ресурсної бази рекреаційно-туристичного потенціалу регіону засвідчує наявний значний потенціал поверхневих і підземних вод, боліт, родючих ґрунтів, луків, рослинного і тваринного світу, мисливських угідь, рекреаційно-туристських можливостей. Проблемою сьогодення є всебічний аналіз природних ресурсів, їхня оптимальна оцінка і раціональне використання із відповідними екологічними застерегами. Загалом природно-ресурсний потенціал області не має збалансованого використання, що свідчить про відсутність у державі (і області зокрема) дієвої природоохоронної політики, реальних державних пріоритетів і дієвого контролю у галузі охорони довкілля.

У наступному підрозділі нами буде проведено оцінку стану рекреаційно-туристичної діяльності та інфраструктури в регіоні.

2.2 Оцінка стану рекреаційно-туристичної діяльності та інфраструктури в регіоні

Туристичний ринок вважається досить гнучким, оскільки швидко реагує як на зміну туристичного попиту та пропозиції, так само гостро реагує і на зміни зовнішнього середовища (політичні, економічні, соціальні фактори). Туризм є однією з провідних сфер економіки України, забезпечуючи не лише надходження до бюджетів, але й створюючи робочі місця, розвиваючи позитивний імідж держави, підвищуючи конкурентоспроможність національних туристичних продуктів.

Розглянемо туристичні потоки в Волинській області в динаміці (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Показники кількості туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, за видами туризму в Волинській області за 2011–2019 рр. [19]
(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами – усього	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
1	2	3	4	5
2011	14657	1193	5881	7583
2012	19789	991	8312	10486
2013	19490	1095	12019	6376
2014	14593	349	8073	6171
2015	15620	645	9327	5648
2016	26526	486	19446	6594
2017	17047	679	12429	3939
2018	21807	448	15396	5963
2019	27403	556	23635	3212
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (±)	10356	-123	11206	-727

Продовж. табл. 2.2.1

1	2	3	4	5
- відносне, %	60,7	-18,1	90,2	-18,5
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (±)	5596	108	8239	-2751
- відносне, %	25,7	24,1	53,5	-46,1

Як свідчать дані таблиці 2.2.1 кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в регіоні у 2019 р. становила 27403 особи, що на 10356 осіб (60,7 %) більше ніж у 2017 р. та на 5596 осіб (25,7 %) більше ніж 2018 р. Серед них кількість іноземних туристів у 2019 р. становила 556 осіб, що на 123 особи (18,7 %) менше ніж у 2017 р. та на 108 осіб (24,1 %) більше ніж 2018 р. Кількість виїзних туристів у 2019 р. становила 23635 осіб, що на 11206 осіб (90,2 %) більше ніж у 2017 р. та на 8239 осіб (53,5 %) більше ніж 2018 р. Серед країн-літерів за обсягами виїзного туризму переважають Польща, Білорусь. Росія, Німеччина, Італія та Туреччина. Кількість внутрішніх туристів в регіоні у 2019 р. становила 3212 осіб, що на 727 осіб (18,5 %) менше ніж у 2017 р. та на 2751 особу (46,1 %) менше ніж 2018 р.

У таблиці 2.2.2 наведено показники функціонування колективних засобів розміщування у Волинській області за 2011–2019 рр.

Аналіз даних таблиці 2.2.2 дає змогу стверджувати, що найбільшу кількість колективних засобів розміщення в регіоні на протязі досліджуваного періоду зафіксовано у 2011 р. – 130 од. і даний залишався на даному рівні до 2017 р. (131 од.). У 2019 р. їх кількість скоротилася до 61 од., що на 70 од. (53,4 %) менше ніж у 2017 р. та 11 од. (15,3 %) менше ніж у 2018 р. Зменшення кількості колективних засобів розміщення відповідно призвело до зниження кількості місць та, відповідно, кількості обслуговуваних туристів. Так, у 2019 р. кількість місць становила 3309 од., що на 2826 од. (46,1 %) менше ніж у 2017 р. та 375 од. (10,2 %) менше ніж у 2018 р. Відповідно змінилася кількість осіб, що перебували в колективних засобах розміщування.

Таблиця 2.2.2

Показники функціонування колективних засобів розміщування у
Волинській області за 2011–2019 рр. [19]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.	Кількість місць, од.	Кількість осіб, що перебували в колективних засобах розміщування, осіб
2011	130	5954	116684
2012	126	5731	101738
2013	150	6480	117939
2014	138	6177	108129
2015	139	6205	112480
2016	137	6293	117455
2017	131	6135	124937
2018	72	3684	55740
2019	61	3309	46013
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (±)	-70	-2826	-78924
- відносне, %	-53,4	-46,1	-63,2
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (±)	-11	-375	-9727
- відносне, %	-15,3	-10,2	-17,5

Так, у 2019 р. кількість осіб становила 46013, що на 79924 осіб (63,2 %) менше ніж у 2017 р. та 9727 осіб (17,5 %) менше ніж у 2018 р.

Найбільша кількість закладів розміщення (25 %) розташована у м Луцьк, та Луцькому районі. На базі готелів та інших місць тимчасового проживання налічується понад 40 структурних підрозділів сфери послуг, зокрема: автостоянки, ресторани, бари, сауни, пральні, заклади торгівлі тощо. Провідне місце належить готелям на аналогічним засобам розміщення. Поступово знижується рівень завантаження підприємств готельного господарства. У 2014 р., відповідно до наявності місць, завантаженість готелів досягала 28 %, хоча у попередні роки була у межах 30-32 %. Аналіз ринку готельних послуг у Волинській області засвідчує відсутність у керівників та управлінського персоналу всіх підрозділів достовірної інформації про власні підприємства,

підприємства конкурентів та аналіз ринкових сегментів, в яких вони реалізують свою ділову активність [34].

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Волинської області за структурою та призначенням поділяються на: санаторії; санаторії-профілакторії; пансіонати лікуванням; пансіонати відпочинку; будинки відпочинку; бази та інші заклади відпочинку; дитячі оздоровчі заклади. Всі ці заклади на ринку туристичних послуг орієнтуються на свій сегмент споживачів. Також вищезазначені заклади туристичної інфраструктури функціонують цілорічно або сезонно.

Інформацію про кількість та місткість спеціалізованих засобів розміщення у Волинській області за досліджуваний період, а також динамічні зміни цих показників надано в таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3

Показники функціонування санаторно-курортних та оздоровчих закладів
в Волинській області за 2011–2018 рр. [19]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки та пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.
2011	6	1,4	3	0,2	1	0,4	68	2,1
2012	7	1,3	1	0,1	1	0,4	67	2,3
2013	7	1,4	1	0,1	1	0,4	74	2,5
2014	7	1,3	1	0,1	1	0,4	65	2,4
2015	7	1,3	–	–	1	0,4	65	2,4
2016	6	1,1	–	–	1	0,4	69	2,5
2017	6	1,0	–	–	1	0,4	66	2,5
Відхилення 2017/2015 р.: абсолютне, (±)	-1	-0,3	–	–	0	0	1	0,1
- відносне, %	-14,3	-23,1	–	–	0,0	0,0	-1,5	4,1
Відхилення 2017/2016 р.: абсолютне, (±)	0	-0,1	–	–	0	0	-3	0
відносне, %	0,0	-9,1	–	–	0,0	0,0	-4,3	0,0

Щодо оздоровчих закладів, то провідне місце належить санаторіям, яких на території Волинської області (табл. 2.2.3) у 2017 р. нараховується – 6 та базам відпочинку – 66 одиниць. Відомі в області та за її межами санаторії матері й дитини «Пролісок» (Ківерцівський район) та «Турія» (Ковельський район), санаторій «Лісова пісня» та пансіонат «Шацькі озера» (Шацький район). Усі ці оздоровчі заклади розташовані на березі мальовничих озер та лісів. Найбільша кількість баз відпочинку зосереджена на території Шацького, Турійського та Любомльського районів.

У структурі спеціалізованих засобів розміщування вагоме місце займають дитячі оздоровчі заклади, аналіз яких проведено за допомогою даних таблиці 2.2.4.

Таблиця 2.2.4

Показники функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Волинській області за 2011–2019 рр. [19]

Роки	Кількість закладів, одиниць, од.		У них місць, одиниць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у т. ч. заклади оздоровлення	усього	у т. ч. у закладах оздоровлення	усього	у т. ч. у закладах оздоровлення
2011	617	3	2945	320	55630	545
2012	638	7	2695	1020	55529	2391
2013	649	11	2730	1692	59205	5596
2014	552	9	2446	1453	47367	5141
2015	209	4	2576	780	20438	2222
2016	178	4	1787	750	19621	2581
2017	195	4	2179	872	21693	2883
2018	200	x	1962	x	21238	x
2019	205	x	2161	x	21497	x
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (±)	10	x	-18	x	-196	x
- відносне, %	5,2	x	-0,8	x	-0,9	x
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (±)	5	x	199	x	259	x
- відносне, %	2,5	x	10,1	x	1,2	x

Як свідчать дані табл. 2.2.4 у 2019 р. в регіоні працювало 205 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, у них перебувало 21497 осіб. Для реалізації цієї мети у 2019 р. було передбачено використати майже 40 млн грн, у тому числі 22 млн грн з обласного бюджету й 18 – з міських, районних й ОТГ. З початком літа в області розпочали роботу десять стаціонарних позаміських закладів оздоровлення і відпочинку різних форм власності та підпорядкування. За підсумками першого літнього місяця послуги з оздоровлення та відпочинку отримали майже 18 тис. осіб, що на 2,1 % більше, ніж за аналогічний період минулого року. В першу чергу оздоровлюються діти пільгових категорій: сироти, позбавлені батьківського піклування, діти загиблих та членів сімей АТО / ООС, з інвалідністю, з малозабезпечених та багатодітних сімей.

Найвищий показник охоплення дітей оздоровленням та відпочинком за підсумками першого літнього місяця у міста Нововолинська (33,4 %), найнижчий – у Ківерцівського району (0,8%). Серед територіальних громад найвищий показник у Прилісненській ОТГ (34,4 %), найнижчий – у Самарівській (0,3 %). Водночас 15 громад ще не почали оздоровлення дітей, оскільки путівки придбані на липень-серпень.

Окрім стаціонарних закладів в області у 2019 р. працювало 192 табори відпочинку (з денним перебуванням, праці та відпочинку, наметові містечка). До завершення літа 2019 р. заплановано роботу ще п'яти таборів відпочинку (табір з денним перебування дітей спортивного спрямування у м. Луцьку, 2 табори з денним перебуванням у Камінь-Каширському районі, 1 – у Луцькому та 1 наметове містечко – у Маневицькому) [61].

Стосовно кількості об'єктів сфери культури і мистецтв у Волинській обл., які є невід'ємною частиною туристичної інфраструктури протягом 2000-2017 рр. ситуація наступна (табл. 2.2.5).

Як свідчать дані табл. 2.2.5, на протязі досліджуваного періоду кількість театрів не змінилася і становила 2 од., кількість концертних організацій, професійних творчих колективів відповідно становила 1 од.

Таблиця 2.2.5

Показники функціонування театрів, концертних організацій та музеїв у
Волинській обл. за 2000-2017 рр. [19]

Роки	Кількість театрів, од.	Кількість глядачів на виставах, тис. осіб	Кількість концертних організацій, професійних творчих колективів, одиниць	Кількість слухачів на концертах, тис. осіб	Кількість музеїв, од.	Кількість відвідувачів музеїв, тис. осіб
2000	2	132,5	1	94,0	7	89,8
2001	2	121,0	1	79,1	10	120,8
2002	2	137,0	1	110,7	9	136,1
2003	2	137,4	1	137,5	10	112,3
2004	2	139,8	1	127,0	10	123,7
2005	2	138,8	1	113,8	10	124,0
2006	2	139,2	1	91,0	10	113,3
2007	2	140,6	1	99,0	10	118,7
2008	2	153,4	1	86,5	10	123,3
2009	2	111,8	1	96,3	10	120,0
2010	2	131,9	1	91,9	15	172,4
2011	2	143,1	1	115,1	17	185,5
2012	2	126,0	1	70,5	17	232,8
2013	2	126,2	1	82,0	17	204,1
2014	2	120,8	1	88,1	17	214,0
2015	2	137,6	1	89,1	17	228,3
2016	2	127,6	1	87,6	17	229,3
2017	2	116,6	1	75,6	16	229,5
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	0,0	-21	0,0	-13,5	-1	1,2
- відносне, %	0,0	-15,3	0,0	-15,2	-5,9	0,5
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	0,0	-11	0,0	-12,0	-1	0,2
- відносне, %	0,0	-8,6	0,0	-13,7	-5,9	0,1

Позитивно виглядає тенденція щодо кількості музеїв регіоні. Так, у 2000 р. їх кількість становила 7 од., а у 2017 р. 16 од., що на 1 од. (5,9 %) менше ніж у 2015-2016 рр.

У таблиці 2.2.6 наведено показники функціонування бібліотек, музеїв та клубних закладів в регіоні за 2000-2017 рр.

Таблиця 2.2.6

Показники функціонування бібліотек, кінозалів та клубних закладів у
Волинській обл. за 2000-2017 рр. [19]

Роки	Кількість бібліотек, од.	Бібліотечний фонд, тис. примірників	Кількість кінозалів, од.	Кількість глядачів на сеансах за рік, тис. осіб	Кількість клубних закладів, одиниць	Кількість місць в них, тис. од.
2000	584	7583,7	88	42,4	665	150,3
2001	579	7481,5	63	53,6	667	149,5
2002	575	7339,5	62	29,3	664	148,3
2003	575	7206,2	80	36,8	668	148,5
2004	576	7134,0	34	28,8	669	148,2
2005	579	7170,9	32	48,8	673	148,7
2006	580	7014,0	21	41,1	680	149,4
2007	582	6940,2	14	43,9	686	150,2
2008	574	6842,1	14	51,2	676	148,5
2009	609	7111,8	13	35,8	671	148,0
2010	611	6952,9	14	130,9	673	148,0
2011	609	6789,3	14	161,5	671	147,9
2012	605	6807,2	11	168,9	671	147,9
2013	605	6764,4	11	163,4	672	147,6
2014	605	6662,4	12	273,5	673	147,5
2015	599	6559,3	12	333,5	674	147,6
2016	597	6419,5	12	383,5	674	147,6
2017	594	6254,3	13	423,2	674	147,1
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-5	-305,0	1	89,7	0,0	-0,5
- відносне, %	-0,8	-4,6	8,3	26,9	0,0	-0,3
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-3	-165,2	1	39,7	0,0	-0,5
- відносне, %	-0,5	-2,6	8,3	10,4	0,0	-0,3

Дані табл. 2.2.6 свідчать, що максимальна кількість бібліотек в регіоні

становила 611 од. у 2010 р., а мінімальна склала 575 од. у 2001-2003 рр. У 2017 р. їх кількість становила 594 од., що на 5 од. (0,8 %) менше ніж у 2015 р. та на 3 од. (0,5 %) менше ніж у 2016 р. Бібліотечний фонд у 2017 р. складав 6,254 млн примірників, що на 305 тис. примірників (4,6 %) менше ніж у 2015 р. та на 165,2 тис. примірників (2,6 %) менше ніж у 2016 р.

Максимальна кількість кінозалів в регіоні становила 88 од. у 2000 р., а мінімальна склала 11 од. у 2012-2033 рр. У 2017 р. їх кількість становила 13 од., що на 1 од. (8,3 %) менше ніж у 2015-2016 рр. Бібліотечний фонд у 2017 р. складав 6,254 млн примірників, що на 305 тис. примірників (4,6 %) менше ніж у 2015 р. та на 165,2 тис. примірників (2,6 %) менше ніж у 201 р. Кількість клубних закладів склала на протязі досліджувано періоду суттєво не змінилася і у 2017 р. склала 674 од.

Найбільшу кількість культурних закладів мають міста: Луцьк, Ковель, Нововолинськ та Володимир-Волинський. Найбільша кількість бібліотек розташована у Ківерцівському (54), Камінь-Каширському (49) та Горохівському (46) районах; клубних закладів – у Ковельському (58), Маневицькому (58) та Камінь-Каширському (48) районах. Демонстратори фільмів є лише у містах: Луцьку (3), Володимир-Волинську (1), Ковелі (1), Нововолинську (1), та у Горохівському (3, 1 з яких у сільській місцевості), Ковельському (1), Маневицькому (1) та Турійському (1) районах. Заклади культурно-дозвілєвої інфраструктури впливають на формування туристичної привабливості області. Створення якомога більшої кількості таких закладів сприяє збільшенню грошових витрат туристів, а отже – надходжень до місцевого бюджету [35].

Отже, як показують дослідження Волинська область входить в число найбільш привабливих у туристично-рекреаційному плані територій України та характеризується достатнім економічним та соціальним потенціалом про що свідчить кількість туристів, яка постійно зростає. Але, залишається велика кількість пам'яток історії та культури – об'єктів туристичного показу, що потребують проведення ремонтно-реставраційних робіт, встановлення

туристичних знаків-вказівників до них та облаштування їх засобами для доступу людей з обмеженими фізичними можливостями, туристично-рекреаційні та лікувальні ресурси використовуються не в повній мірі.

У наступному підрозділі нами будуть визначені напрями розвитку туристичної діяльності у Волинській області.

2.3. Напрями та перспективи розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу регіону

Туристичний потенціал області формують: 2 центри туристичної інформації, 3 національні парки, 231 рекреаційна зона, 118 рекреаційних пунктів, 267 озер, 285 агросадиб, 152 заклади розміщення, 7 санаторіїв, 17 музейних закладів, 1534 об'єкти культурної спадщини, 11 фестивалів (понад 57 1000 туристів), 1 туристичний кластер, 8 маркованих туристичних шляхів, 7 туристичних знаків (5.53), 5 активних туристичних клубів, 2 екопарки, 2 офіційних туристичних веб-ресурси, 341 суб'єкт туристичної діяльності області.

Основними напрямками розвитку туристичної галузі є:

1. Кадрове та науково-методичне забезпечення. Постійно проводяться навчання для голів ОТГ та студентів вищих навчальних закладів. Здійснено проєкт фахової підготовки екскурсоводів для міста Луцька «Школа екскурсовода». Випускниками першої в Луцьку школи екскурсовода стали 17 лучан. Планується провести фахову підготовку загальнообласних багатомовних екскурсоводів та сформувати спеціальний онлайн реєстр фахівців.

2. Розвиток туристичної інфраструктури та матеріально-технічної бази. Пріоритети:

- позначення маршрутів проїзду до туристичних об'єктів та місць туристичних відвідувань;

- розвиток мережі автокемпінгів;
- благоустрій рекреаційних зон та об'єктів туристичних відвідувань;
- сприяння розвитку велотуризму;
- забезпечення доступності об'єктів туристичних відвідувань та закладів туристичної інфраструктури для осіб з обмеженими фізичними можливостями.

3. Стимулювання розвитку санаторно-курортного туризму. Область продовжує розвиватись в плані створення курортних зон. Перспективним є розбудова інфраструктури та бронювання вільних земельних ділянок для будівництва цілорічних закладів відпочинку, що змінить тривалість туристичного сезону з літнього на круглорічний. Реалізовується проєкт по міжнародній грантовій Програмі «ПольщаБілорусь-Україна» – відбувається прокладання 86 км каналізаційних мереж і будівництво 3-х сучасних та потужних очисних споруд. Крім того, у с. Світязь завершується будівництво сучасної набережної з відповідною інфраструктурою. Протягом 2017-2018 рр. проведено I етап бальнеологічних досліджень ДУ «Українським науково-дослідним інститутом медичної реабілітації та курортології МОЗ України», виявлено природні лікувальні ресурси на території рекреаційної зони Шацьких озер та їх прогностичну оцінку, про що свідчать отримані висновки. Разом з тим, у державній Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, яка розроблена Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, окремим пунктом задекларовано створення курорту державного значення на території Шацького поозер'я.

4. Сільський туризм. Стимулювання розвитку малого підприємництва у сфері організації відпочинку у селі, забезпечення його нормативно-правовою, рекламної інформаційною та організаційною підтримкою органами виконавчої влади; 58 створення умов для всебічного заохочення населення області до участі у розвитку сільського туризму як високорентабельної ланки туристичної індустрії та додаткового джерела поповнення особистих доходів громадян, місцевих і державного бюджетів. Заплановано проведення інвентаризації та

сертифікація садиб області. Формування промоційного каталогу та оцифрування отриманих даних для туристичного порталу.

5. Промоція туристично-рекреаційного потенціалу. Проведення комплексної рекламної кампанії туристично-рекреаційних ресурсів та кращих пропозицій туристичних компаній, створення позитивно іміджу на всеукраїнському та міжнародному ринках туристичних послуг Створено бренд «Волинь унікальна» та продовжується його просування. Створено перший та єдиний туристичний веб-сайт області (www.tourism.volyn.ua), реалізовано проекти туристичної інфраструктури (марковані маршрути, ознакування туристичних об'єктів), видано сучасні промоційні каталоги українською, польською і англійською мовою, Проводиться робота із відродження найбільшого туристичного маршруту «Золота діадема Волині» (Volyn Golden Diadem). Важливим є участь у міжнародних виставкових закладах, надання там обласному туристичному бізнесу, ОТГ платформи для презентації власних туристичних продуктів.

6. Безпека туристів. Створення безпечних умов перебування туристів на території області, захист їх законних прав та інтересів Комунальним закладом «Волинський обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» постійно забезпечується надання оперативної медичної допомоги автотуристам та іншим учасникам дорожнього руху на автомобільних та транспортних коридорах України та забезпечується безпека туристів при проведенні масових туристських заходів відповідно до заявок, поданих суб'єктами туристичної діяльності. Визначено 45 місць масового відпочинку на воді. З метою недопущення травмування людей під час купання, водолазно-рятувальним підрозділом Управління ДСНС в області, напередодні купального періоду здійснюється обстеження дна акваторій визначених місць масового відпочинку.

Проблемні питання: 1) недофінансування галузі з обласного бюджету, найнижчий показник серед усіх регіонів України; 2) наявність черг на пунктах пропуску, що суттєво зменшує потік іноземних туристів; 3) припинення

наступних етапів робіт, щодо створення курорту державного значення «Шацьк»; 4) відсутність оптимального графіку руху залізничних потягів; 5) недосконале законодавство, яке регулює сферу сільського (зеленого) туризму; 6) відсутність штатних одиниць (профільних фахівців), відповідальних за розвиток туризму [76].

У нашій роботі ми приділемо увагу розвитку спортивно-оздоровчого туризму в регіоні. Під спортивно-оздоровчим туризмом слід розуміти специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головна риса якого – активний спосіб пересування (похід), який має за мету ознайомлення з природою, культурою, історією території подорожі, відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристських знань, умінь і навичок активного відпочинку й рекреації.

Одним з видів спортивно-оздоровчого туризму є Велосипедний туризм – вид туризму, який характеризується подоланням маршруту на велосипедах в усіх районах. Цей вид туризму приваблює передовсім своєю високою мобільністю. Часто велосипедні маршрути збігаються з пішохідними, а за той же час турист на велосипеді може подолати набагато більші відстані й побачити багато цікавого.

На території Волинської області розроблено чимало веломаршрутів, розрахованих на масового користувача. Особливо багато їх на території Шацького національного парку. Завдяки сприятливому мікроклімату та рельєфу, багатству природних ландшафтів їх потрібно розглядати як один із найбільш перспективних регіонів для розвитку велотуризму із залученням відпочивальників різного віку (від 10 до 70 років). Умови Шацький національний природний парк дають змогу впроваджувати безпечний велотуризм із використанням нинішньої рекреаційної інфраструктури.

Для перспективи розвитку велотуризму мають бути облаштовані велостоянки, від яких і починатимуться веломаршрути. Зокрема, у місцях високої концентрації туристів і відпочивальників, на території санаторію

«Лісова пісня» і пансіонату «Шацькі озера», повинні локалізуватись велостоянки та пункти прокату велосипедів із наявним ресурсом не менше 15–20 велосипедів. Означені нижче маршрути туристи можуть використовувати упродовж 3–7 годин, а також упродовж 3–4 днів з організацією ночівель на будь-якій замовленій туристичній базі, туристичному профілакторії-пансіонаті, санаторії «Лісова Пісня», готелі смт Шацька чи у приватному секторі. У мережі туристичних маршрутів передбачається формування «Малого туристичного вело кола», загальна довжина якого не перевищує 53–58 км, тривалістю 1–2 дні або 6–8 годин. Крім того, на території району передбачається формування і «Великого туристичного вело кола». Велике велоколо матиме протяжність 141–147 км і долатимуть його туристи впродовж трьох–чотирьох днів.

Основні регіональні велосипедні маршрути.

Маршрут № 1 (загальна довжина близько 41 км, тривалість 4,5–5,5 год). Пролягатиме від турбази «Шацькі озера» через с. Підманево, с. Омеляне, понад оз. Люцимер, околицями Шацька, далі до берегів оз. Соминець, ур. Гряда, оз. Світязь, ур. Іллічовка, затоки Бужня з подальшим поверненням до турбази «Шацькі озера».

Маршрут № 2 (загальна довжина близько 28 км, тривалість 3,5–4,5 год). Пролягатиме від турбази «Шацькі озера» до гори Костюшка, далі по долині до берегів р. Західний Буг, де туристи ознайомлюються з басейновою екосистемою, далі – до с. Адамчуки, с. Грабове, с. Ольшанка з подальшим поверненням до турбази.

Маршрут № 3 (загальна довжина близько 35 км, тривалість 4,5–5 год). Пролягатиме від турбази «Шацькі озера» до затоки Бужня, оз. Климівське, с. Острів'я, берегів оз. Пулемецького та с. Пулемець, с. Залісся з подальшим поверненням до турбази.

Мале коло передбачає маршрут від прикордонного переходу від с. Адамчуки через с. Світязьські Смоляри, с. Світязь з поворотом до туристичної бази, далі затока Бужня, с. Залісся, с. Ольшанка, луки в долині Західного Бугу, с. Грабове, с. Адамчуки.

Велике коло передбачає маршрут від прикордонного переходу – с. Адамчуки – с. Світязьські Смоляри – с. Світязь – оз. Чорне Велике – ландшафтами сільського характеру до оз. Люцимер і північних околиць Шацька – гори Карасинець – с. Мельники – оз. Кримно та місцевого хутора – назад до оз. Пісочне – польовими та лісовими дорогами до оз. Мошне – польовими дорогами до оз. Луки – далі відвідати рибне господарство біля с. Піща – с. Хрипськ – до кордонів із Республікою Біларусь і до с. Красний Бір та болотних комплексів ур. «Кошелеве». Далі лісовими стежками до с. Ростань, оз. Острівянське, с. Острів'я, береги оз. Пулемецького, с. Пульмо, оз. Світязь, невелика ділянка із зворотом та туристична база, затока Бужня, с. Залісся, с. Ольшанка, луки в долині Західного Бугу, с. Грабове, с. Адамчуки, перехід кордону [85].

1. Обґрунтування і його коротка характеристика туру (походу) вихідного дня «Волинській ровер».

Основою для розвитку активного туризму є рекреаційні ресурси, які структурно складаються із різних природних, культурно-історичних, а також соціально-економічних об'єктів і явищ. Отже, для того, щоб велосипедний туризм розвивався необхідно спільними зусиллями органів виконавчої влади, туристичних фірм, волонтерського руху налагодити стабільний сервіс, створити цілісний бренд через розроблення нових маршрутів та тематичних турів на основі існуючих географічних, ландшафтних та історичних багатств регіонів та нівелювати загрозу переміщення потоку рекреантів за кордон.

2. Основні дані для проектування туру з прийому туристів.

2.1. Тривалість туру складає 2 ночі / 3 дні.

Категорія складності велотуру – І к.с. За два дні, які Ви проведете на цілющому повітрі Шацький національного природного парку, Ви підкорите на велосипеді близько 80 км: 1 день – до 41 км (маршрут №1), 2 день – до 28 або 35 км (маршрут № 2 або №3).

2.2. Розміщення. Для організації туру використовуються зручні, комфортабельні готелі, садиби зеленого туризму тощо. Розташовані в тихих

озелених районах, бажано поблизу природних або штучних водойм.

Група даного індивідуального туру буде розміщена турбазі «Шацькі озера» смт Шацьк.

2.3. Чисельність групи – 6 осіб, вік не менше 14 років, сімейний стан різний, розрахований на людей із середнім рівнем доходу. Тур не рекомендується людям, що мають проблеми зі здоров'ям, пов'язані з серцево-судинними захворюваннями.

2.4. Супровід. Група забезпечена супроводом 1 провідника-механіка з боку туристичної фірми.

2.5. Транспортне забезпечення. За програмою даного туру група добирається потягом та мікроавтобусом до та від місця призначення.

2.6. Харчування.

У турі передбачено 3-х разове харчування, яке включено до вартості туру.

3.1. Програма обслуговування туристів.

1 день:

05:30-06:00 – зустріч групи на залізничному вокзалі м. Полтава;

06:30 – відправлення до м. Ковель;

00:00-02:00 – прибуття до м. Ковель та трансфер до смт Шацьк.

2 день:

02:00-09:00 – відпочинок на турбазі «Шацькі озера»;

09:00-10:00 – сніданок;

10:00-11:00 – відбуття до точки старту (маршрут №1);

11:00-13:00 – початок туру на велосипедах;

13:00-14:00 – обід на природі;

14:00-17:30 – продовження туру на велосипедах;

17:30-18:30 – повернення до турбази та вечеря.

3 день:

09:00-10:00 – сніданок;

10:00-11:00 – відбуття до точки старту;

11:00-13:00 – початок туру на велосипедах (маршрут №2 або №3);

13:00-14:00 – обід на природі;

14:00-17:30 – продовження туру на велосипедах;

17:30-18:30 – повернення до турбази та вечеря;

18:30-20:00 – трансфер на мікроавтобусі до залізничного зркзалу м. Ковель;

20:30 – відправлення до мс. Полтава

3.2. Калькуляція туру (табл. 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Калькуляція туру «Волинській ровер» [розроблено авторкою]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Формула	Загальна сума, грн
1	Квитки (Полтава-Ковель-Полтава)	900	6	-	5400
2	Трансфер (Ковель-Турбаза-Ковель)	2000	1	-	2000
3	Проживання, сніданок, вечеря (2-х містний номер «стандарт»)	800	3 номери, 3 доби	$\text{Впр} = \text{Ціна одного номера} * \text{Кількість номерів} * \text{Кількість днів проживання}$	2400
4	Обід на природі на групу	800	1	-	800
5	Заробітна плата супроводжуючого провідника-механіка	750	2	$\text{Вз} = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи}$	1500
6	Накладні витрати	-	10 %	$\text{Вн} = (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5}) * 10\% / 100\%$	1210
7	Страховання туристів від нещасних випадків на транспорті	-	5,0 %	$\text{Вс} = 5,0\%/100\% * (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6})$	665
8	Прибуток	-	20 %	$\text{Ціна} = 20\%/100\% * (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6} + \text{п7})$	2795
9	Загальна вартість туру	-	-	$\text{Втз} = \text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6} + \text{п7} + \text{п8}$	16770
10	Ціна путівки на 1 особу	-	група 6 осіб	$\text{Цп} = \text{Втз} / \text{Кількість осіб}$	2795

Отже, вартість 1 путівки складе 2795 грн.

До наведено у табл. 2.3.1 варто зазначити, що до вартості путівки не входить:

- прокат велосипеда, шолома, вело багажники та баули) – 250 грн комплект на 3 дні на 1 особу;

- прокат особистого спорядження (намет, килимок, спальник) – 100 грн комплект на 3 дні на 1 людину.

Рекомендується мати з собою:

- зручний (спортивний, туристичний) одяг і взуття; вітрозахисну і водонепроникну куртку або накидку від дощу;

- кепка, панама, бафф або інший головний убір;

- теплий светр (полар);

- маленький (міський) рюкзак, в який можна покласти частину особистих речей;

- ємність для води (пластикові пляшки);

- фотоапарат.

Таким чином, Волинська область володіє значними природно-рекреаційним потенціалом, який є передумовою успішного розвитку спортивно-оздоровчого туризму, має значні туристичні ресурси, що становлять базу для організації і функціонування активного туризму (сприятливі природні умови, значна кількість цікавих екскурсійних об'єктів, розвинута транспортна мережа).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Волинська область володіє значним природно-рекреаційним та культурно-історичним потенціалом, який є передумовою успішного функціонування туристсько-рекреаційної галузі. Початок ХХІ ст. ознаменувався в Україні законодавчим визнанням туризму та рекреації як найважливіших пріоритетних напрямів розвитку національної економіки та культури. Нарощування обсягів виробництва та реалізації туристичного продукту, підвищення ролі туризму та рекреації у формуванні макроекономічних показників узгоджується з національною стратегією економічного зростання, стабілізацією темпів приросту туристичного обороту на світовому ринку. Сучасний стан розвитку туризму та рекреації як в Україні, так і на регіональному рівні науковці визначають як нестабільний, нестійкий, несталий. За перші два десятиріччя незалежності при позитивних базових темпах зростання туристського потоку спостерігалися постійні полюсні коливання ланцюгових темпів його приросту (зменшення). Кількість вітчизняних туристів на внутрішньому ринку практично не змінилася. У структурі туристських потоків і туристичного обороту за типами міжнародного туризму перевага залишається на боці виїзного туризму, процес використання туристичних ресурсів характеризується як недостатньо контрольований. Разом з тим саме рівень розвитку внутрішнього та в'їзного туризму світовою спільнотою визнаний одним із індикаторів якості життя та соціально-економічного розвитку країн, а ступінь раціонального використання ресурсного потенціалу з огляду його збереження для майбутніх поколінь – передумовою сталості туризму та рекреації.

Основними негативними чинниками, що позначаються на розвитку туризму у Волинській облаті, є, насамперед, відсутність цілісної системи державного управління туризмом і курортами у Поліському краї з боку місцевих адміністрацій, а також повільність темпів зростання обсягів

інвестицій у розвиток матеріальної бази місцевого туризму. Не кращим чином на розвитку галузі позначаються і невідповідність переважної більшості туристичних об'єктів міжнародним стандартам та недостатність державної підтримки і комплексного підходу до рекламування національного туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг. Заважає нормальній роботі галузі й відсутність ефективних маркетингових інструментів просування регіонального турпродукту на міжнародному ринку та брак відповідної сервісної інфраструктури для розвитку туристичної діяльності у сільській місцевості.

Для подолання проблем туристсько-рекреаційної галузі Волинської області необхідно вирішити такі першочергові завдання у розвитку туризму: проведення наукових досліджень щодо виявлення й оцінки рекреаційних ресурсів і перспективного рекреаційного фонду, реконструкція та модернізація існуючої інфраструктури туризму, залучення як внутрішніх, так і іноземних інвесторів до розбудови туристично-рекреаційного комплексу Волині, утворення інфраструктури туризму в зонах міжнародних і внутрішніх транспортних коридорів на території області, створення туристично-рекреаційної системи сервісу на рівні європейських стандартів у Шацькому національному природному парку, створення порайонного кадастру рекреаційних ресурсів з оцінкою їх значення і розробкою генерального плану використання природних рекреаційних ресурсів району, формування сучасної системи інформаційно-рекламного забезпечення туристично-рекреаційного бізнесу Волині, створення центру розвитку туризму з метою підготовки кадрів наукових, економічних, соціальних і маркетингових досліджень в інтересах регіону та держави, розвиток співпраці в галузі туризму в рамках транскордонного об'єднання «Єврорегіон Буг».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас Волинської області. Ред. Зузука Ф. В. – М.: Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. – 42 с.
2. Бачо Р. Й. Теорія потенціалів в сучасному управлінні туристично-рекреаційною галуззю регіону / Р. Й. Бачо // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсон, – 2014. – Вип. 9-1. – Ч. 3. – С. 123-126.
3. Безносьок В. Д. Організаційно-економічне та інформаційне забезпечення розвитку туристично-оздоровчого комплексу в регіонах України: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / В. Д. Безносьок; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2001. – 19 с.
4. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: Дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / О. О. Бейдик; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 424 с.
5. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 130с
6. Безносьок В. Д. Організаційно-економічне та інформаційне забезпечення розвитку туристично-оздоровчого комплексу в регіонах України: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / В. Д. Безносьок; НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2001. – 19 с.
7. Бережна І. В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим) / І. В. Бережна. – НАН України : Інститут регіональних досліджень, 2004. – 640 с.
8. Бистряков І. К. Економічний простір: аспекти методологічного визначення / І. К. Бистряков, Л. Г. Чернюк; За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 56 с.
9. Бобкова А. Г. Рекреационное право: учебное пособие / А. Г. Бобкова.

– Донецьк: Юго-Восток, 2000. – 249 с.

10. Бузько І. Р. Стратегічний потенціал і формування пріоритетів у розвитку підприємств: монографія / І. Р. Бузько, І. Є. Дмитренко, О. А. Сущенко. – Алчевськ: Вид-во ДМГУ, 2002. – 216 с.

11. Бутко М. П. Генезис економічної теорії та методологічні підходи до оцінки туристичного потенціалу регіону / М. П. Бутко, О. О. Самко // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 33-38.

12. В'їзний туризм : навчальний посібник / П. Ф. Коваль та ін. – Ніжин : В. В. Лук'яненко, 2010. – 304 с.

13. Вахович І. М. Механізми формування іміджу Волинської області як туристичної дестинації / І. М. Вахович // Економічні науки. Серія : Економіка та менеджмент. – 2017. – Вип. 14. – С. 64-69.

14. Волинь унікальна. URL: <http://tourism.volyn.ua/ua/Events.html>

15. Волошин І. М. Геопросторове поширення та характеристика туристично-рекреаційних ресурсів Волинської області / І. М. Волошин // Географія та туризм. – 2017. – Вип. 39. – С. 86-97.

16. Гаталяк О. Туристична інфраструктура Волинської області: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку / О. Гаталяк // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29 (1). – С. 31-35.

17. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізм формування та реалізації : монографія / З. В. Герасимчук, М. В. Глядіна. – Луцьк : Надстир'я, 2006. – 164 с.

18. Геренчук К. І. Природа Волинської області / К. І. Геренчук. – Львів: Каменяр, 1995. – 146 с.

19. Головне управління статистики у Волинській області. URL : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.

20. Горин Г. В. Рекреаційно-туристичний потенціал Західного регіону України у контексті транскордонного співробітництва / Г. В. Горин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 2 (106). – С. 171-178.

21. Гуменюк Ю. П. Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу (на прикладі Тернопільської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Ю. П. Гуменюк; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 2005. – 22 с.
22. Гуртовий Г. О. Волинь – край козацький: історико-краєзнавчі нариси. / Г. О. Гуртовий. – Луцьк: Надстир'я, 2014. – 388 с.
23. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону : дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / І. В. Давиденко; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2006. – 255 с.
24. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону: Дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / І. В. Давиденко; Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса, 2006. – 18 с.
25. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2005. – 233 с.
26. Дащук Ю. Є. Рекреаційний потенціал регіону як об'єкт наукових досліджень / Ю. Є. Дащук // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства Економічні науки. – 2012. – Вип. 126. – С. 44-54.
27. Добинда І. П. Містечка і села як центри розвитку історико-культурного туризму (на прикладі Волинської області) / І. П. Добинда // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. – 2015. – Вип. 762-763. С. 149-154.
28. Добинда І. П. Пам'ятки археології як основа розвитку археологічного туризму у Волинській області / І. П. Добинда // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 795: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. – С. 53-59.
29. Добинда І. Пам'ятки історії як основа розвитку історико-культурного туризму Волинської області/ І. Добинда // Науковий вісник Чернівецького університету. Географія. – 2019. – Вип. 808. – С. 100-105.

30. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. В. Дутчак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 128 с.
31. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
32. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання: Монографія / І. М. Школа, Т. М. Ореховська, І. Д. Козменко та ін. / За ред. І. М. Школи. – Чернівці, 2003. – 464 с.
33. Євдокименко В. К. Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування, механізм реалізації) / В. К. Євдокименко. – Чернівці: Прут, 1995. – 288с.
34. Єрко А. Сучасний стан розвитку туристичної інфраструктури Волинської області / А. Єрко, К. Савич // Рекреаційна географія і туризм Наукові записки. – 2016. – № 1. – С. 163-170.
35. Єрко І. Основні напрями вдосконалення розвитку та використання туристичної інфраструктури Волинської області / І. Єрко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2013. – № 6. – С. 179-183.
36. Жданова О. М. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковський, І. В. Котова. – Луцьк, 2000. –190 с.
37. Зайчук К. А. Соціально-економічні передумови функціонування туристичного ринку на Волині. Український журнал прикладної економіки. – 2017. – Т. 2. – Вип. 1. – С. 41-47.
38. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні / І. Зелінський // Регіональна економіка. Додаток «Регіони України. Економіко-статистичні порівняння». – 2001. – № 2. – С. 28-32.
39. Каліновський Д. Рекреаційна привабливість природних водойм Волинської області і можливості їх використання в рекреації та туризмі /

Д. Каліновський // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2013. – № 6. – С. 43-47.

40. Корж Н. В. Управління туристичними DESTИНАЦІЯМИ: підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. – Вінниця: «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. – 322 с.

41. Кравченко Н. О. Рекреаційне господарство Полісся: сучасний стан та перспективи розвитку / Н. О. Кравченко. – Ніжин: МІЛАНІК, 2007. – 172 с.

42. Краснокутська Л. А. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навчальн: посіб [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. А. Краснокутська. – К.: ЦУЛ, 2005. – 352 с.

43. Луганська Т. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на регіональному рівні / Т. Луганська, Н. Кампов // Регіональні студії. Збірник наукових праць. – Ніжин, 2007. – 308 с.

44. Луцишин П. В. Територіальна організація суспільства: навчальний посібник / П. В. Луцишин, Д. Клімонт, Н. П. Луцишин. – Луцьк, 2001. – 334 с.

45. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг / О. О. Любіцева. – К.: Альтерпрес, 2002. – 436 с.

46. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.

47. Мазурець Р. Р. Територіально-рекреаційний комплекс Волинської області : монографія / Р. Р. Мазурець; ред.: Н. Н. Коцан. Луцьк : Волин. обл. друк., 2016. – 259 с.

48. Максимов В. В. Економічний потенціал регіону. Аналіз, оцінка та використання / В. В. Максимов. – Луганськ: ВНУ ім. В. Даля, 2002. – 360 с.

49. Маркетингове дослідження туристичної галузі міста Луцька. URL : https://www.lutskrada.gov.ua/static/content/files/s/e6/4_euqjwp2e3az63_lulak76a4i7dav3e6s.pdf.

50. Мацола В. Рекреаційно-туристичний комплекс України : монографія / В. Мацола. – Львів : ІРД НАН України, 1997. – 259 с.

51. Мельничук М. М. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. М. Мельничук // Наукові

записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. – 2013. – № 2. – С. 101-115.

52. Мельнійчук М. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. Мельнійчук, С. Уєвич, В. Чернець, Л. Гладич, Т. Безсмертнюк // Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. – 2013. – № 2. – С. 35-50.

53. Микула О. Рациональне використання земельних ресурсів у сільському зеленому туризмі Волинської області / О. Микула // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. – 2015. – № 22 (2). – С. 110-116.

54. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток / Г. І. Михайліченко // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 115-123.

55. Міщенко О. В. Туристичні маршрути національних природних парків Волинської області / О. В. Міщенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. – 2014. – № 2. – С. 106-111.

56. Новикова В. Оптимізація рекреаційної діяльності як важлива умова збалансованого розвитку регіону / В. Новикова // Регіональні студії. Збірник наукових праць. – Ніжин, 2007. – 308 с.

57. Огієнко А. В. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу / А. В. Огієнко, М. М. Огієнко // Проблеми системного підходу в економіці. – 2020. – Вип. № 1 (75). – С. 32-37.

58. Огієнко А. В. Формування туристично-рекреаційного потенціалу регіону: теоретичний та практичні аспекти. – Миколаїв, 2020. – 95 с.

59. Олійник Я. Б. Суспільно-географічне дослідження туристичної інфраструктури Волинської області: монографія / Я. Б. Олійник. – Луцьк : Волинська обласна друкарня», 2014. – 164 с.

60. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: Монографія / Кол.

авт.; За ред.. д.е.н., проф. А. Ф. Мельник. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 608 с.

61. Офіційний сайт Департаменту інфраструктури та туризму Волинської облдержадміністрації. URL: <http://volynrada.gov.ua/news/yak-rozvivali-turizm-na-volini-v-ramkakh-regionalnoyi-programi>.

62. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

63. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.

64. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині: Теорія, практика, перспективи. / В. І. Павлов, Л. М. Черчик. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 124 с.

65. Писаревський І. М. Туристично-рекреаційний потенціал як елемент конкурентоспроможності територій / І. М. Писаревський, К. К. Мелешко // БІЗНЕС ІНФОРМ. – 2019. – № 12. – С. 148-154.

66. Пріоритетний напрямок з оздоровлення та відпочинку дітей – безпека їх перебування у дитячих таборах / Волинська обласна державна адміністрація. URL: <https://voladm.gov.ua/new/prioritetniy-napryamok-z-ozdorovlennya-ta-vidpochinku-ditey-bezpeka-yih-perebuvannya-u-dityachih-taborah/>

67. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show /324/95-%D0%B2%D1%80>.

68. Розвиток готельного господарства та його вплив на туристичний потенціал Миколаївщини / М.М. Огієнко та ін. // Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Економічні науки. – 2018. – № 2(11). – С 70-75.

69. Романів П. Аспекти організації пішохідного туризму у Волинській області / П.Романів // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Вип. 43 (1). – С. 69-81.

70. Руденко В. П. Природо-ресурсний потенціал природних регіонів України : монографія / В. П.Руденко, В. Я. Вацеба, Т. В. Соловей. – Чернівці : Рута, 2001. – 268 с.

71. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його

використання / О. О. Самко // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 7 (27). – Ч. 4. – С.129-134.

72. Святохо Н. В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона / Н. В. Святохо Экономика и управление. – 2007. – № 2. – С. 30-36.

73. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В.Смаль. – Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

74. Стецюк О. В. Туристичний комплекс Карпатського регіону України: структура та територіальна організація: Автореф. дис... канд. геогр. наук: 11.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 20 с.

75. Стеченко Д. М. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий // Науковий вісник ЧДІЕУ, 2009. – № 2 (3). – С. 65-76.

76. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2027 року URL : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/volynska-strategiya-rozvytku-volynskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>.

77. Терехух А. А. Оцінювання туристичного потенціалу дестинації / А. А. Терехух, О. І. Мороз // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 7 (181). – С. 335-343.

78. Тищук І. В. Туристична інфраструктура Волинської області: основні тенденції розвитку / І. В. Тищук // Економічний форум. – 2019. – № 3. – С. 80-88.

79. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 537 с.

80. Ткаченко Т. І. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств / Т. І. Ткаченко, К. О. Соколова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 1. – С. 107-112.

81. Управління регіональним розвитком туризму / В. Ф. Семенов, В. Г.

Герасименко, Г.П. Горбань; за ред. В. Ф. Семенова. – Одеса-Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. 340 с.

82. Цьось А. Рекреаційно-туристичний потенціал Волинської області / А. Цьось, Т. Овчаренко, С. Калитка // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : збірник наукових праць. – 2011. – №. 4 (16). – С. 52-56.

83. Черчик Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка : монографія / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда. – Луцьк: ЛНТУ, 2008. – 235 с.

84. Черчик Л. М. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови розвитку : монографія. Частина 1 / Л. М. Черчик. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 128 с.

85. Черчик Л. Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційного комплексу Волинської області: монографія / Л. Черчик, І. Єрко, Н. Коленда, О. Міщенко. – Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 152 с.

86. Чир Н. В. Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку туристичної інфраструктури в окремих об'єднаних територіальних громадах Волинської області / Н. В. Чир // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія. – 2017. – № 2. – С. 107-112.

87. Чир Н. В. Туристична привабливість Любешівського району Волинської області / Н. В. Чир // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. – 2017. – Вип. 7. – С. 241-247.

88. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору : дис. канд. екон. наук: 08.00.05 / Ю. В. Шабардіна; Чернігівський державний технологічний університет. – Чернігів, 2011. – 220 с.

89. Шелеметьєва Т. В. Узагальнення підходів до оцінювання туристично-

рекреаційного потенціалу країни (регіону) / Т. В. Шелеметьєва // Вісник економічної науки України. – 2018. – № 1. – С. 187-191.

90. Шмагіна В. В. Механізми мобілізації природно-ресурсного потенціалу розвитку рекреації та туризму (на прикладі Українського Причорномор'я): Дис... канд. екон. наук: 08.08.00 / В. В. Шмагіна; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. – Одеса, 2001. – 250 с.

91. Шпарага Т. І. Оцінка туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів Волинської та Рівненської областей / Т. І. Шпарага // Географія та туризм. – 2015. – Вип. 33. – С. 82-93.

92. Щепанський Е. В. Науково-методичні засади стимулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Е. В. Щепанський; Наук.-дослід. екон. ін.-т М-ва економіки та з питань європ. інтеграції України. – Київ, 2003. – 17 с.

93. Яковчук О. В. Оцінка туристичного потенціалу України / О. В. Яковчук // Географія та туризм. – 2010. – Вип. 10. – С. 57-65.